Sociologický ústav Akademie věd České republiky
GA ČR No. 407/99/0714

POSTOJE ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ K DEMOKRACII V ROCE 1968

Lubomír Brokl
Adéla Seidlová
Josef Bečvář
Petra Rakušanová

WP 99:8 **1999**

OBSAH

Abstrakt 5
Abstract 6
Annotation 7
Úvod (L. Brokl) 9
1. Údaje o výběrovém souboru (J. Bečvář, A.Seidlová) 14
1.1. Reprezentativnost souboru 14
1.2. Profesionální struktura respondentů 16
1.3. Životní úroveň respondentů 17
1.4. Struktura výběrového souboru podle politické angažovanosti 18
2. Analýza odpovědí na věcné otázky (J. Bečvář, P. Rakušanová) 21
2.1. Pojetí politiky 21
2.2. Postoj k občanským právům a svobodám 24
2.3. Postulát plurality moci 26
2.4. Tolerance a respektování práv menšin 29
2.5. Rovnost 31
2.6. Politická aktivita 33
2.7. Shrnutí 35
3. Faktorová analýza (L. Brokl, A. Seidlová) 35
3.1. Demokratická orientace 35
3.1.1. První faktor „Základní demokratické principy". 36
3.1.2. Druhý faktor „Způsoby prosazení demokratických principů" 43
3.1.3. Třetí faktor „Nedemokratičtí demokraté" 48
3.1.4. Čtvrtý faktor „Práva menšin" 50
3.2. Sumarizace charakteristiky demokratické orientace 52
3.3. Aktivita 56
3.3.1. Demokratická orientace podle aktivity 56
Shrnutí (L. Brokl, A.Seidlová) 59
Summary 62
Zusammenfassung 65
Příloha 1: Třídění prvního stupně výzkumu " Postoj občanů k politice", květen 1968 69
Část I. Odpovědi na meritorní otázky (váženo podle věku, vzdělání a území) 69
Část II. Odpovědi na identifikační otázky 78
Část III. Četnosti odpovědí na meritorní otázky - neváženo 86
Příloha 2: Původní literatura použitá při zpracování projektu v roce 1968 87

POSTOJE ČESKOSLOVENSKÝCH OBČANŮ K DEMOKRACII V ROCE 1968

Lubomír Brokl, Adéla Seidlová, Josef Bečvář, Petra Rakušanová

ABSTRAKT

Výzkum „Postoj občanů k politice" byl realizován v květnu 1968 pro „Mezioborový výzkumný tým „Rozvoj demokracie a politického systému…" Ústavu státu a práva Československé akademie věd" (tzv. „Mlynářův tým"). Měl identifikovat politickou orientaci občanů (vzorek 3600 respondentů) pro demokratickou reformu. Po okupaci Československa data již nebyla zpracována a ztratila se. Třetina dat byla nalezena v roce 1998. Předkládaná publikace presentuje tato data a jejich faktorovou analýzu. Výsledky vyvracejí většinu dosavadních hodnocení „Pražského jara". Většinu tehdejší československé populace, funkcionářů i členů KSČ představují jako stoupence hodnot evropské parlamentní demokracie. Analýza identifikuje v roce 1968 jediný štěpící či strukturální rozpor (cleavage) - mezi Čechy a Slováky.

KLÍČOVÁ SLOVA

demokracie; Pražské jaro, Československo 1968; demokratické - nedemokratické postoje a hodnoty; demokratizace; Mlynářův tým; výzkum postojů; štěpící rozpor; strukturální rozpor

THE CZECHOSLOVAK CITIZENS' ATTITUDES TOWARDS DEMOCRACY IN 1968

Lubomír Brokl, Adéla Seidlová, Josef Bečvář, Petra Rakušanová

ABSTRACT

A research work "Attitudes of citizens towards the politics" was carried out in May 1968 for an "Interdisciplinary research team 'Development of Democracy and Political System…' of the Institute of State and Law of the Czechoslovak Academy of Sciences" (the so-called "Mlynář team"). Its task was to identify political orientation of citizens (sample of 3600 respondents) in favour of a democratic reform. Following the Occupation of Czechoslovakia the data were not processed any more and they were lost. A third of them were found in 1998. The submitted publication presents these data and their factor analysis. The results disprove most of existing evaluations of "the Prague Spring". They show a majority of the then Czechoslovak population, officials and members of the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ) as supporters of the values of the European parliamentary democracy. The analysis identifies only one cleavage in 1968 – that between the Czechs and Slovaks.

KEY WORDS

democracy; Prague Spring; 1968 Czechoslovakia; democratic – undemocratic attitudes and values; democratisation; the Mlynář team; research on attitudes; cleavage

DIE HALTUNG DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN BÜRGER ZUR DEMOKRATIE IM JAHRE 1968

Lubomír Brokl, Adéla Seidlová, Josef Bečvář, Petra Rakušanová

ANNOTATION

Die Untersuchung zum Thema „Die Haltung der Bürger zur Politik“ wurde im Mai 1968 für das „Interdisziplinäre Forschungsteam 'Die Entwicklung der Demokratie und des politischen Systems…' am Institut für Staat und Recht der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften“ (das sog. „Mlynář-Team“) durchgeführt. Es sollte die politische Orientierung der Bürger (an einem Muster von 3600 Respondenten) für eine demokratische Reform ermitteln. Nach der Okkupation der Tschechoslowakei wurden die erhobenen Daten nicht mehr bearbeitet und gingen verloren. Ein Drittel der Daten wurde im Jahre 1998 wiederentdeckt. Die vorliegende Publikation stellte diese Daten sowie ihre Faktor-Analyse vor. Die Ergebnisse widerlegen die meisten der bisherigen Einschätzungen des Prager Frühlings. In ihrem Lichte erscheint die Mehrheit der damaligen tschechoslowakischen Population, der Funktionäre und Mitglieder der KPTsch als Vertreter der Werte der europäischen parlamentarischen Demokratie. Die Analyse entdeckt im Jahre 1968 ein einziges Cleavage – zwischen den Tschechen und den Slowaken.

SCHLÜSSELWORTE

Demokratie, Prager Frühling, Tschechoslowakei 1968, demokratische bzw. undemokratische Haltungen und Werte, Demokratisierung, Mlynář-Team, Untersuchung von Haltungen; cleavage

ÚVOD

Výzkum „Postoj občanů k politice" vznikal v roce 1967 a počátkem roku 1968 pro tzv. „Mlynářův tým" (přesně „Mezioborový výzkumný tým 'Rozvoj demokracie a politického systému socialistické společnosti' při Ústavu státu a práva ČSAV". Sledoval dva cíle:

a) praktický - zjistit hodnotovou orientaci československých občanů pro poznání možností demokratické reformy politického systému a její argumentace;

b) badatelský - výzkum byl jednak pokusem o doplnění výzkumu sociální struktury „Československá společnost 1997", který v té době realizoval tým P. Machonina, v aspektu hodnot a postojů (metodické návaznosti), jednak měl být předvýzkumem pro další projekty politickovědního týmu za spolupráce obou týmů.

Teorie a projekt výzkumu

Teorie výzkumu byla založena na dvou autorových interních týmových studiích: „K problematice sociální struktury a politického systému", týmový materiál č. 13/1967 a „K problematice demokracie", týmový materiál č. 14/1997. Koncepce výzkumu spočívala v analýze dat rozložených do dvou dimensí (faktorů): 1. politická orientace populace, definovaná jako kontinuum s póly orientace demokratická a nedemokratická a 2. politická angažovanost či aktivita populace, definovaná jako aktivita-pasivita. Každý z obou faktorů byl stručně charakterizován a každá z jejich dvou možných orientací byla operacionalizována sedmi výroky, na jejichž základě byly formulovány otázky (většinou v pětibodové stupnici) dotazníku, který měl celkem 56 otázek. Šest z dvaceti identifikačních otázek vyplňoval tazatel. Mezi nimi i otázky, zda podle jeho názoru dotazovaný odpovídal bez obav a pravdivě, které měly korigovat stejné, ale projektivně formulované otázky položené dotazovanému, zda budou pravdivě a bez obav odpovídat ostatní respondenti. Lidé v květnu 1968 odpovídali bez obav a zřejmě i pravdivě.

Teorii výzkumu představíme citací formulací z dvaadvacetistránkového projektu, které dnes není nutné ani v nejmenším 'aktualizovat'.

„Téma výzkumu

Úkolem výzkumu je pokus o zjištění distribuce populace ČSSR ve dvou faktorech:

- politická orientace,

- politická aktivita.

4. Specifikace faktorů

4.1. faktor „Politická orientace"

Každá politická orientace je komplexem víceméně konzistentních trsů postojů tvořících komponenty orientace. Póly jsou adekvátně popsatelné pouze skupinami výroků charakterizujícími tyto komponenty.

Demokratická orientace je specifikována v souladu s obvyklými teoretickými charakteristikami demokratických státních společností a demokratických hodnot. Pro potřeby výzkumu jsou definovány takto:

- *pojetí politiky jako jedné ze sféry společenských činností, která má vlastní sféru působnosti,*
- *pojetí politiky jako obecně prospěšné činnosti, která je hledáním, konflikty, arbitráží, nikoliv řízením,*
- *ohraničením pravomoci mocenských orgánů (státu, strany) vzhledem k základním občanským právům a svobodám,*
- *postulát plurality mocí,*
- *tolerance, zejména k opozici a opozičním názorům,*
- *respektování menšin, nehanobení menšin,*
- *funkcionální pojetí rovnosti (tj. institucionalizovaná nerovnost čili stratifikace).*

Antidemokratická orientace je v podstatě inverzí demokratické orientace a pro potřeby výzkumu je vymezena takto:

- *politika je v pojetí populace či rozhodujících vrstev vše zahrnující společenskou činností, která má univerzální pole působnosti a platnost,*
- *odmítání obecné prospěšnosti politiky nebo pojetí politiky jako řízení (podle předem daných programů), nikoliv pojetí politiky jako hry zájmů,*
- *stát a orgány moci mohou a mají právo omezit základní občanská práva a svobody,*
- *postulát nebo inklinování k obrazu koncentrované moci,*
- *netolerance k opozici, punitivní postoj k outsiderům,*
- *tendence hanobit menšinu a upírat jí právo na soutěžní o většinu,*
- *rovnostářství.*

K uvedenému vymezení považujeme za nutné dodat ještě následující:

a) Pojetí politiky:

Demokratické:

jde o pohled na politiku jako na jednu z mnoha speciálních činností ve společnosti, obecně potřebnou a prospěšnou, jejíž podstata spočívá ve hře zájmů, v prosazování majoritního zájmu a jeho realizování v období limitovaném svobodnými volbami. (Jiná možná varianta: činnost k uspokojování potřeb, boj o moc).

Nedemokratické:

Jde o tradiční augustinský pohled na politiku a) jako na zlo a špatnost, nepřirozené ovládání přirozeně rovných lidí jinými lidmi s perspektivou království Božího na zemi, které zruší politiku, b) jako obecně závazný predestinovaný plán činnosti podmíněný zájmem většiny, poznanou pravdou či cílem dějin legitimující i užití násilí k uznání této svobodné nutnosti.

b) Postoj mocenských orgánů k základním občanským právům a svobodám:

Demokratická občanská práva a svobody (svoboda tisku a projevu, shromažďování a spolčování, svoboda vyznání) přesahují ve stabilní demokracii rámec pravomoci

mocenských orgánů: nemohou být zrušeny ani naladěny. Pojetí a postoj k těmto hodnotám patří k nejstabilnějším faktorům determinujícím politickou strukturu demokratickou nebo nedemokratickou.

c) Postulát plurality moci:

Demokratické:

Pluralita vzájemně se kontrolujících a omezujících center moci politické a ekonomické a center v samotné sféře politické.

Nedemokratické:

Inverse, koncentrace moci ve jménu akceschopnosti, jednoty, ohrožení, kritika plurality ve jménu neschopnosti a anarchie.

d) Tolerance a respektování práv menšin:

Demokratické:

Snášenlivost vůči neoficiálním opozičním názorům a hnutím ve smyslu jejich slyšení, diskuse a připuštění, že pravdu může mít i menšina, která proto může usilovat o většinu.

Nedemokratické:

Inverze a snaha trestat odpadlíky a menšinu.

e) Rovnost:

Demokratické:

Funkcionální pojetí nerovnosti akceptuje, že lidé si nejsou rovni společensky, protože zastávají v sociálním systému různě významné a náročné a zodpovědné pozice s nimiž se musí pojit i adekvátní motivace. Postuluje rovnost nikoliv pozic a motivací, ale relativní rovnost příležitostí.

Nedemokratické

Rovnostářství, postuluje rovnost žaludků (totalitně demokratické [Talmon 1965]).

Jak vyplývá z uvedeného, je tedy faktor „Politická orientace" pro účely tohoto výzkumu popsán dvěma krajními póly, jež jsou pokusem o charakteristiku vyhraněných typů těchto orientací kvalitativně různých (demokratický - nedemokratický).

4.2. Faktor „Politická aktivita"

Politická aktivita je v tomto výzkumu chápána v širokém smyslu jako konformní i nonkomformní aktivita vůči politice, tedy nikoliv jen jako angažovanost, spolupráce nebo kladný postoj.

Aktivita v tomto pojetí zahrnuje:

- *Angažované politické jednání a chování - ochota přijímat funkce, brát riziko při prosazování opatření, aktivně vystupovat proti jiným názorům, účast na schůzích a různých jednáních.*

- *Participace na politickém životě - subjekt politicky jedná; „dělá do politiky", ale jde vždy s proudem; účastní se schůzí a různých jednání; nevystupuje proti oficiálním názorům.*
- *Konzultativní činnost - tendence kritizovat, radit, účastnit se diskusí, projevovat svůj názor; neochota přijímat funkce; nepřítomnost angažovanosti a participace.*
- *Zájem o informace - subjekt cítí potřebu být informován, chce o všem vědět, nechce být omezován cenzurou; nepřítomnost angažovanosti, participace a konsultativní činnosti.*

Pasivita v tomto pojetí je charakterizována:

- *Nepřítomností rysů aktivity,*
- *nezájmem o politiku i politické informace,*
- *neochota až strach připustit si jakoukoliv pochybnost a zamyšlení.*

Z uvedeného vyplývá, že faktor „Politická aktivita" je jednopólový. Nejde o dvě různé kvality, nýbrž o kvalitativní odstupňování od pasivity, t.j. nepřítomnosti aktivity, po jisté maximum popsané jako angažovaná politická aktivita. .....

5/ Hypotézy

Československá populace je následkem politické historie posledních dvaceti let atomizovaným agregátem občanů bez jasných demokratických hodnot ve smyslu občanských a společenských norem. Je pravděpodobně, že budou nalezeny diference mezi věkovými skupinami a to: vyšší věkové skupiny (50 let a výše) a nízké věkové skupiny do dvacetipěti, možná třiceti let dosáhnout vyššího skóre ve faktoru politická orientace. Ve faktoru politická aktivita pravděpodobně dosáhnou vyššího skóre mladší věkové skupiny. V obou faktorech bude pravděpodobně nalezen významný rozdíl mezi výsledky mužů a žen.

S postupující demokratizací našeho života by mělo dojít ke změně hodnot a norem. Při dalším provedení výzkumu bychom měli zjistit vyšší stupeň internalizace demokratických hodnot.

Jedním z cílů výzkumu je zjistit, do jaké míry souvisí demokratizace s politickou aktivitou občanů. S postupující demokratizací by mělo dojít ke zvýšení aktivity.

Cílem výzkumu je rovněž zjištění, jaká a která část československé populace je sto politicky myslet a rozhodovat se, je tedy politickými subjekty a jaká a která část je manipulovatelnými politickými objekty..."

REALIZACE VÝZKUMU A JEHO HISTORIE

O realizaci dotazníkového šetření byl požádán Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV (ÚVVM), který tehdy disponoval potřebnou infrastrukturou jíž byly přizpůsobeny teoretické záměry projektu. Autory realizovaného projektu byli L. Brokl (člen obou zmíněných týmů), J. Linhart (†), (člen 'Machoninova' týmu), Š. Zaorálková a. J. Čáp (pracovníci ÚVVM). Na přípravě a realizaci výzkumu se podílel J. Bečvář (ÚVVM).

Oponenty projektu (29.4.1968) byli: J. Kloáč[1], P. Machonin, V. Lamser[2]. V diskusi projekt posuzovali[3] : Č. Adamec[4], M. Disman[5], Z. Šafář, J. Bečvář, Z. Mlynář. Terénní fáze výzkumu proběhla ve dnech 2. až 14. května 1968, počet respondentů 3 600.

Srpnová okupace 1968 způsobila, že výzkum již nebyl zpracován a vyplněné dotazníky se ztratily.

Ve druhé polovině 90. let nalezl J. Bečvář třetinu těchto dotazníků a po vzájemné dohodě provedl základní interpretaci části dotazníků a publikoval ji v Sociologickém časopise[6]. Po získání ročního grantu GA ČR (č. 407/99/0714) byly dotazníky zpracovány a data analyzována v týmu „Změna politického systému" Sociologickém ústavu AV ČR. Projekt kromě faktorové analýzy předpokládal poměrně komplikované nasazení vnitřních kontrol dotazníku, konstrukci indexů a typologii postojů, inspirovanou tehdy zejména pracemi Cattella a Kretche, Crutchfielda a Ballacheye, aby byla získána informace o tom, zda bylo skutečně měřeno to, co bylo zamýšleno, a aby mohl být vypracován účinný nástroj pro další předpokládané výzkumy. Podrobný seznam literatury, ze kterého autoři projektu v roce 1968 vycházeli, je obsažen v příloze 2.

Cíl dnes předkládané studie je skromnější. Spočívá v presentaci základních výsledků výzkumu, která vypovídají o své době i bez větších prostředkujících komentářů. Pro nepamětníky, jichž dnes již žije většina a kteří jsou o „osmašedesátém" odkázáni na dosud publikované informace, ale i pro pamětníky budou možná tyto údaje vypovídat překvapivě a „nově".

Poděkování za průběžné konsultace náleží kolegům P. Machoninovi a M. Tučkovi.

Předkládaná analýza má zpoždění jedenatřiceti let. Tato publikace obsahuje pouze komentovanou interpretaci dat, zdržuje se jejich hodnocení, kontextuálních výkladů a odborné polemiky s jinými autory. Touto tématikou se bude zabývat publikace, kterou řešitelský tým dále plánuje. Předkládaná analýza zpochybňuje snad všechna zásadní hodnocení, která byla v uplynulých třiceti létech (včetně posledních deseti svobodných let) o „osmašedesátém" publikována. Protože spory o minulost jsou vždy spíše spory o současnost (a často i o budoucnost), předkládaná opožděná analýza zřejmě zdaleka nepatří jen historii. Její suchá data vracejí tehdejší i dnešní populaci identitu, která jí byla a dosud je z nejrůznějších účelových politických i osobních důvodů upírána.

---

[1] Společně s V. Tlustým autor knihy J. Kloáč, V. Tlustý, Současná empirická sociologie, Malá moderní encyklopedie, Orbis, Praha 1959 a třídílné Soudobé sociologie, připravený třetí díl již po roce 1968 nevyšel.

[2] Metodolog a pedagog, Základy sociologického výzkumu, Svoboda, Praha 1966

[3] Oponenti poukazovali na možné nejednotné odpovídání veřejnosti. Pracovníci ÚVVM měli určité obavy ze spíše naukových formulací otázek, které mohou být části datázaných nesrozumitelné (otázky 21, 25), a obavy z aplikace uzvřených otázek s 5 stupňovitou škálou, které akcentují kvantitativní stránku identifikace veřejného mínění.

[4] Pracovník ÚVVM Č. Adamec byl zřejmě naším nejlepším odborníkem na sociologické výzkumy , zejména výzkumy veřejného mínění. Byl pracovníkem původního poválečného Ústavu pro výzkum veřejného mínění, zrušeného po roce 1948 , rehabilitován v 60. létech, zemře1 v 90. létech

[5] Pedagog a metodolog sociologických výzkumů, po roce 1968 emigrant, autor knihy " Jak se dělá sociologická znalost", Karolinum, Praha 1993

[6] J. Bečvář: Politická orientace československé populace v roce 1968, Sociologický časopis 1/99

1. ÚDAJE O VÝBĚROVÉM SOUBORU

Terénní fáze výzkumu „Postoj občanů k politice" proběhla ve dnech 2. až 14. května 1968. Ihned po schválení projektu výzkumu a dotazníku oponentním řízením vyplnilo 500 tazatelů (dobrovolných spolupracovníků ústavu ve všech okresech ČSSR) dotazník se 3600 občany ve stáří od 18 let. Tento delší dobu připravovaný výzkum pro mezioborový tým „Rozvoj politického systému socialistické společnosti" byl pak počítačově sumarizován.

Při výběru dotázaných občanů byl aplikován kvótní výběr.V dotazovém úkolu dostali tazatelé předepsány tři znaky: pohlaví, věkovou a sociální skupinu občanů,které mají o řízený rozhovor požádat. Další dva předepsané znaky vyplývaly z bydliště a kraje tazatele, tazatelé měli povinnost dotazovat se jen ve svém bydlišti. Tak byla zaručena odpovídající struktura výběrového souboru podle těchto pěti znaků. Při konstruování tazatelské sítě se též přihlíželo k průmyslovému či zemědělskému charakteru místa a k přiměřenému zastoupení národnostních menšin v regionu.

Tazatelé ÚVVM byli vybráni z několika tisíc zájemců,kteří se přihlásili na výzvu publikovanou v médiích. K přihlášce se vyžadovalo jen doporučení některé společenské organizace nebo MNV. Při své činnosti se tazatelé řídili pokyny Příručky pro tazatele ÚVVM. Jejich výkon byl pečlivě sledován. Mezi tazateli byla většina nečlenů KSČ/KSS.

1.1. REPREZENTATIVNOST SOUBORU

Z výše zmíněného výzkumu bylo zachováno 1194 dotazníků, 603 českých a 591 slovenských. Jejich struktura proto neodpovídá původnímu výběru. Proto byl soubor pro interpretaci podle nejdůležitějších charakteristik zvážen, a to podle věku, vzdělání a území (Čechy a Slovensko)[1]. U všech věcných otázek používáme proto výhradně data zvážená, pouze v Příloze 1, v její třetí části, jsou uvedeny četnosti těchto 30 otázek tak, jak byly z nalezených dotazníků získány. U identifikačních otázek používáme v části 2. tohoto pracovního textu v tabulkách paralelně data původního výběrového souboru i data vážená, vždy s jejich přesným označením. V textu této části používáme pouze čísla původní, nevážená.

Podkladem pro vážení dat byly výsledky sčítání obyvatelstva v roce 1970 (publikace Sčítání lidu, domů a bytů – 1970, FSÚ 1974). Jistým úskalím byla odlišná kategorizace, v případě vzdělání také vzájemná nekonzistentnost, ve srovnání s kategoriemi používanými ve výzkumu. Bylo proto třeba jednotlivé kategorie slučovat, vzniklo tak 6 věkových a čtyři vzdělanostní skupiny (projekt předpokládal 7 věkových a 6 vzdělanostních kategorií), pro které byly určeny samostatné váhy, které byly posléze použity pro každou z komprimovaných kategorií. Rozdíl v četnostech respondentů podle všech třech charakteristik (věk, vzdělání a území) nepřesahuje v žádné ze skupin 1 %.

Dochované dotazníky jsou v následující struktuře:

[1] V době sbírání dat ještě neexistovaly samostatná Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika, v textu používáme Čechy a Slovensko. Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. O československé federaci ze dne 27.10.1968 vstoupil v platnost 1.1.1969.

Tabulka 1 Porovnání základního a výběrového souboru.

	základní soubor	výběrový soubor	vážený soubor
populace od 18ti let	10 155 253	1194	1194
	v %	v %	v %
pohlaví			
muži	48,8	49,6	51,1
ženy	51,2	50,4	48,9
věk			
18 - 24 let	17,0	17,1	13,2
25 - 29 let	9,9	8,5	10,2
30 - 34 let	8,2	9,9	8,5
35 - 39 let	8,6	11,2	8,9
40 - 49 let	18,9	21,3	19,9
50 - 59 let	13,8	22,3	14,6
60 a více let	23,6	9,8	24,7
velikost bydliště			
do 1 999 obyvatel	38,2	41,7	42,2
2 000 - 4 999 obyvatel	16,1	14,4	13,5
5 000 - 99 999 obyvatel	30,5	30,4	32,2
100 000 a více obyvatel	15,2	12,9	11,6
bez údaje		0,6	0,5
území			
Čechy	68,8	50,5	66,5
Slovensko	31,2	49,5	33,5
nejvyšší ukončené vzdělání			
základní, nebo i vyučen	82,7	57,8	80,3
úplné střední vzdělání	13,5	30,2	15,0
vysokoškolské	3,3	4,8	3,8
bez vzdělání	0,5	6,9	0,4
bez údaje		0,3	0,5

Pro výběrový soubor 1200 dotázaných je při 95 % hladině významnosti přípustná statistická odchylka až ± 2,9. Zkoumaný výběr překračuje tuto mez zvláště u věkové skupiny nad 55let, u dělníků a družstevních rolníků a u nejmenších sídlišť. Nejzávažnější je vysoké zastoupení respondentů se středním a vyšším vzděláním na úkor občanů s nižším vzděláním. Dá se to vysvětlit tím, že lidé bez vzdělání častěji odmítají rozhovor. Podle pohlaví dotázaných, věkových skupin i podle středních a velkých bydlišť můžeme původní výběrový soubor pokládat za reprezentativní.

1.2. PROFESIONÁLNÍ STRUKTURA RESPONDENTŮ

Aktivních dělníků bylo 45 % (v tom 26,3 % kvalifikovaných). Pracovníků v zemědělství 15,7 % a ostatních pracovníků 29,9 %. Mezi ekonomicky neaktivní se zařadilo 11,3 %, v tom bylo přes 7,1 % důchodců a žen v domácnosti 4,2 %.

Tabulka 2 Zaměstnání respondentů (v %).

	celkem	váženo
kvalifikovaný dělník	26,5	26,3
nekvalifikovaný dělník	18,4	18,7
pracovník v zemědělství	16,0	15,7
administrativní pracovník	6,5	4,8
inženýrsko-technický pracovník	7,2	4,8
duševní pracovník	7,9	4,4
pracovník ve službách	5,9	6,3
důchodce	7,1	14,6
žena v domácnosti	4,2	4,1
neodpověděl	0,3	0,3

Složitost práce respondentů je rozdělena na 6 skupin, kódovaných v ÚVVM podle podrobného zápisu tazatelů o zaměstnání. 24,4 % dotázaných vykonávala složitější činnosti, tj. 1,4 % velmi složité, tvůrčí činnosti, 8,3 % složité různorodé práce s tvůrčím přístupem a 14,7 % složitější různorodé práce s přesnými cíli. Jednodušší činnosti vykonávalo 49,5 % respondentů (v tom 21,5 % práce s vyhraněnou profesní kvalifikací, 28,0 % opakující se pro zaučené či zaškolené) a nejjednodušší, nekvalifikovaná práce byla zastoupena 26,0 % (včetně ekonomicky neaktivních). Studenti byli zařazováni do 3. skupiny.

O velikosti pracovní organizace byly získány tyto údaje: Asi 27,2 % dotázaných bylo z podniků s více než 1000 zaměstnanci, 37,9 % ze středně velkých organizací (od 100 do 1000 zaměstnanců) a 21,9 % z menších organizací. Na Slovensku se více respondentů zařadilo do nejmenší organizace.

Názory občanů ovlivňuje i postavení na pracovišti. Téměř dvě třetiny (64,8 %) dotázaných tvořili podřízení pracovníci. V takovém postavení ovšem bylo jen 53,7 % komunistů. Vedoucí postavení, a to častěji „dílčí", mělo celkem jen 14,6 % nestraníků. Bylo též zjištěno, že do práce dojíždí 35,0 % dotázaných. odle odpovědi na otázku, zda má respondent nějakého podřízeného, se respondenti rozdělili takto:

Tabulka 3 Postavení v organizaci (v %).

	celkem	váženo	členů KSČ/KSS	nestraníci	Čechy	Slovensko
vedoucí	8,6	6,5	18,4	5,2	8,8	8,5
dílčí vedoucí	14,5	12,1	19,7	12,8	14,6	14,4
podřízení	64,8	64,2	54,4	68,5	64,7	64,9
bez odpovědi	12,1	17,2	7,5	13,5	11,9	12,2

1.3. ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ RESPONDENTŮ

Dotázaní měli uvést svůj průměrný čistý měsíční příjem za rok 1967, a to včetně prémií, přídavků i všech vedlejších výdělků včetně naturálií.

Členové KSČ měli vyšší osobní příjmy. 55,8 % komunistů uvedlo příjem nad 1500 Kčs (ale 24,9 % nestraníků. Na Slovensku byly příjmy nižší.

Tabulka 4 Čistý měsíční příjem respondentů (v %).

	celkem	váženo	členové KSČ/KSS	nestraníci	Čechy	Slovensko
přes 2.500 Kčs	5,1	3,4	8,2	3,6	5,5	4,2
2001 - 2500	7,4	5,2	16,1	3,5	8,6	4,7
1751 - 2000	9,2	8,1	14,8	7,7	8,6	10,3
1501 - 1750	11,9	11,9	16,7	10,1	12,3	11,2
1251 - 1500	15,4	14,1	15,4	15,4	15,4	15,2
do 1250 Kčs	48,1	54,0	28,5	55,0	47,6	49,1
bez údaje	3,0	3,3	0,3	4,8	2,0	5,3

Členství v KSČ i území diferencovalo příjem na hlavu u nejvyšší (17,4 % členů KSČ/KSS oproti 9,8 % nestraníků, 18,1 % respondentů z Čech, 5,4 % ze Slovenska) a nejnižší příjmové skupiny, do té se zařadilo 51,9 % nestraníků a 61,4 % respondentů ze Slovenska.

Příjem domácnosti na hlavu diferencoval dotázané dle stranické příslušnosti a území takto:

Tabulka 5 Čistý měsíční příjem domácnosti připadající na hlavu (v %).

	celkem	váženo	členové KSČ/KSS	nestraníci	Čechy	Slovensko
přes 1100 Kčs	11,8	12,6	17,4	9,8	18,1	5,4
1001 - 1100	4,4	4,4	5,2	4,1	6,0	2,7
901 - 1000	7,7	6,9	8,9	7,4	9,5	5,9
801 - 900	11,5	11,4	10,5	11,9	11,8	11,2
701 - 800	15,2	15,7	16,1	14,8	17,1	13,2
do 700 Kčs	49,2	48,7	41,6	51,9	37,5	61,4
bez údaje	0,2	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2

Kvalitu bydlení měli při návštěvě respondenta objektivně zaznamenat sami tazatelé. Do vytypovaných šesti kategorií byli respondenti zařazeni takto:

- vila, rodinný dům, komfortní byt s ústř. topením - 20,9 % respondentů (váženo 18,9 %)
- prostorný byt, dům bez ústředního topení - 36,4 % respondentů (váženo 39,7 %)
- byt s elektřinou, s příslušenstvím, bez koupelny - 13,8 % respondentů (váženo 15,7 %)
- byt bez vody a WC - 16,7 % respondentů (váženo 15,2 %)

- hygienicky závadný byt - 8,9 % respondentů (váženo 7,9 %)
- nouzové ubytování - 3,0 % respondentů (váženo 2,4 %)

Vybavení domácnosti některými předměty dlouhodobé spotřeby se dle území výrazněji lišilo u ždímaček (Čechy 65,2 %, Slovensko 47,9 %), kuchyňských mixerů (Čechy 42,5 %, Slovensko 20,0 %) a zvláště u aut (Čechy 16,9 %, Slovensko 7,4 %).

Tabulka 6 Vybavení domácností předměty dlouhodobé potřeby (v %).

	celkem	váženo	Čechy	Slovensko
lednička	60,7	59,6	65,0	56,3
pračka	84,1	83,8	82,6	85,6
ždímačka	56,6	59,6	65,2	47,9
kuchyňský mixér	31,3	30,8	42,5	20,0
auto	12,2	12,5	16,9	7,4

Tabulka 7 Počet předmětů dlouhodobé spotřeby v domácnostech (v %).

	celkem	váženo	Čechy	Slovensko
vlastní všech 5 předmětů	6,2	5,4	7,8	2,5
4 předměty	20,8	18,3	23,4	15,2
3 předměty	27,5	28,3	29,0	24,0
2 předměty	23,3	24,2	21,9	26,4
jen jediný předmět	13,1	13,8	9,9	20,0
nevlastní žádný	9,1	10,0	8,0	11,7

1.4. STRUKTURA VÝBĚROVÉHO SOUBORU PODLE POLITICKÉ ANGAŽOVANOSTI

Ve výběru je podle odpovědí v Čechách 28,0 %, na Slovensku 23,0 %, v celé ČSSR pak 25,5 % dotázaných, kteří se přihlásili jako členové KSČ/KSS. Podle zprávy A. Indry ze srpna 1968 bylo u nás v červenci evidováno 1,678 mil. komunistů, tj. 16,5 % z dospělé populace. Ve výběru je tedy více členů KSČ.

Tabulka 8 Členové KSČ/KSS a nestraníci podle věkové struktury (v %).

	celkem	členové KSČ/KSS	nestraníci
18 - 24 let	17,0	8,5	19,9
25 - 29 let	8,5	7,9	8,7
30 - 34 let	10,0	10,5	9,8
35 - 39 let	11,1	11,8	10,9
40 - 49 let	21,3	28,9	18,7
50 - 59 let	22,4	23,3	22,1
60 let a více	9,8	9,2	10,0

Co do ukončeného vzdělání dotázaní členové KSČ/KSS vykázali vyšší stupeň vzdělanosti než nestraníci. Vysokoškolské vzdělání mělo 8,5 % členů KSČ/KSS (3,4 % nestraníků), maturitu 23,6 % (oproti 16,9 %) atd.Pouze základní vzdělání mělo 23,7 % komunistů ale 42,8 % bezpartijních.

Tabulka 9 Členové KSČ/KSS a nestraníci podle vzdělání (v %).

	celkem	členové KSČ/KSS	nestraníci
vysokoškolské vzdělání	4,8	8,5	3,4
úplné střední vzdělání	30,2	40,0	27,0
základní, nebo i vyučen	57,8	48,5	60,9
bez vzdělání	6,9	3,0	8,3
bez údaje	0,3	0,0	0,5

Členem voleného orgánu KSČ nebo jeho stálé komise bylo v obou částech státu zapojeno zhruba stejné procento členů, a to v místě a na pracovišti (závodě) 8,3 % respondentů, v okresním a podnikovém měřítku 1,2 % a v krajském nebo oborovém měřítku 0,3 % respondentů, celkem tedy 9,8 % respondentů. Jedná se o relativně silné procento členů KSČ a KSS.

Tabulka 10 Členové KSČ/KSS a nestraníci podle členství ve voleném orgánu KSČ nebo jeho stálé komise (v %).

	celkem	členové KSČ/KSS	nestraníci
v celostátním nebo ústředním měřítku	0,0	0,0	0,0
v krajském nebo oborovém měřítku	0,3	1,0	0,0
v okresním nebo podnikovém měřítku	1,2	3,9	0,2
v místě nebo na pracovišti (závodě)	8,3	31,8	0,2
vůbec ne	90,2	63,3	99,6

Členem voleného státního orgánu nebo jeho stálé komise (Národní výbor, soud, Národní shromáždění, Česká národní rada, Slovenská národní rada apod.) bylo ze všech respondentů zapojeno v místě 7,5 %, ve vyšších orgánech 1,8 % respondentů (v okresním měřítku 1,5 %, v krajském 0,3 %), celkem tedy 9,3 % respondentů. Funkci v celostátním měřítku neuvedl nikdo.

Tabulka 11 Členové KSČ/KSS a nestraníci podle členství ve voleném státním orgánu nebo v jeho stálé komisi (v %).

	celkem	členové KSČ/KSS	nestraníci
v celostátním měřítku	0,0	0,0	0,0
v krajském měřítku	0,3	0,7	0,1
v okresním měřítku	1,5	4,6	0,5
v místě	7,5	18,7	3,7
vůbec ne	90,6	75,7	95,7
bez údaje	0,1	0,2	0,0

Členem voleného orgánu nebo jeho stálé komise ROH, ČSM nebo jiných politických stran bylo v místě nebo na pracovišti 21,8 % respondentů, v okresním nebo podnikovém a krajském nebo oborovém měřítku 3,3 % a v celostátním nebo ústředním měřítku 0,2 % respondentů - celkem tedy 25,3 % respondentů.

Tabulka 12 Členové KSČ/KSS a nestraníci podle členství ve voleném orgánu nebo jeho stálé komise ROH, ČSM nebo jiných politických stran (v %).

	celkem	členové KSČ/KSS	nestraníci
v celostátním měřítku	0,2	0,7	0,0
v krajském měřítku	0,5	2,0	0,0
v okresním měřítku	2,8	5,6	1,8
v místě	21,8	32,1	18,3
vůbec ne	74,7	59,6	79,9

Následující údaje se týkají počtu dobrovolných či volených funkcí, které respondent ve své organizaci (závodě) nebo bezprostředně související s respondentovou pracovní činností celkové zastával. Zatímco mezi nestraníky byly čtyři pětiny bez veřejných funkcí a šestina měla funkci jednu, 60 % členů KSČ/KSS mělo alespoň jednu veřejnou funkci a navíc ještě desetina členů KSČ/KSS měla i nějakou stranickou funkci. I když řada těchto funkcí byla formální, usiloval totalitní režim o angažování velkého procenta občanů ve veřejném životě, což umožňovalo i kontrolu nestranické veřejnosti.

Tabulka 13 Počet dobrovolných či volených funkcí respondenta v organizaci (závodě) nebo bezprostředně související s jeho pracovní činností (v %).

	celkem	členové KSČ/KSS	nestraníci
5 a více funkcí	0,7	2,3	0,1
2 až 4 funkce	11,1	28,5	5,1
jediná funkce	19,2	28,2	16,1
bez veřejné funkce	68,7	41,0	78,4
bez odpovědi	0,3	0,0	0,3

2. ANALÝZA ODPOVĚDÍ NA VĚCNÉ OTÁZKY

Odpovědi na věcné otázky jsou váženy podle území, věku a vzdělání.

Průzkum ve dvou základních činitelích, politická orientace a politická aktivita sledoval následující témata:

- pojetí politiky (otázky 14, 18, 21, 25, 26, 30)
- postoj k občanským právům a svobodám (otázky 1, 4, 10, 16)
- postulát plurality moci (otázky 9, 11, 12, 13, 15, 23, 28)
- tolerance a respektování práv menšin (otázky 2, 9, 17, 22)
- rovnost (otázky 3, 8, 24)
- politická aktivita (otázky 5, 6, 7, 20, 27)

2.2. POJETÍ POLITIKY

Se zásahy politiky do všech oblastí společenského života (tj. princip nedemokratický, totalitní) vyjádřilo nesouhlas 50,1 % respondentů. V této otázce se poměr mezi demokratickými a nedemokratickými odpověďmi výrazně lišil v Čechách (3,7) a na Slovensku (1,7). Výraznější nesouhlas se zásahy politiky vyjádřili také mladí respondenti ve věku 25 - 29 let (60,6 % a poměr 5,3) a vysokoškoláci (57,4 % a skóre 5,4).

Tabulka 14 Právo politiky zasahovat do všech oblastí lidského života (v %)

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre[1]
všichni respondenti	28,8	21,3	50,1	2,8
Čechy	33,2	22,9	56,1	3,7
Slovensko	20,2	18,2	38,4	1,7
muži	31,8	20,3	52,1	2,6
ženy	25,9	22,4	48,3	3,3
25 - 29letí	38,5	22,1	60,6	5,3
60 a více let	32,0	19,4	51,4	2,4
vysokoškolské vzdělání	31,9	25,5	57,4	5,4
nestraníci	30,7	22,7	53,4	3,7
bez funkcí	29,3	22,5	51,8	3,2

Komentář:

Odsuzování občanů, kteří se nechtějí zapojit do veřejného života a raději se věnují rodině, nepovažuje za správné 67,0 % respondentů. Za nesprávné je ve větší míře považují respondenti s vysokoškolským vzděláním (80,4 %), při rozdílu 36,5 % ve prospěch demokratických odpovědí. Na rozdíl od postojů vysokoškolsky vzdělaných respondentů je toto skóre u ostatních třídících hledisek nižší: u respondentů s vyšším odborným nebo středním všeobecným vzděláním (poměr 7,6), ve skupině věku 18 - 24 let (75,2 %, při poměru 8,4), žen (73,7 % respondentek, při poměru 7,7) a u respondentů z Čech (70,8 % při poměru 5,4). Respondentů, kteří neví či se nemohou rozhodnout bylo 17,3 %.

Tabulka 15 Správnost odsuzování občanů, kteří se nechtějí zapojit do veřejného života a raději se věnují rodině (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	48,1	18,9	67,0	4,3
Čechy	52,4	18,4	70,8	5,4
Slovensko	39,7	20,0	59,7	2,9
muži	45,5	15,3	60,8	2,9
ženy	50,9	22,8	73,7	7,7
18 - 24letí	51,0	24,2	75,2	8,4
60 let a více	42,0	16,6	58,6	2,5
vysokoškolské vzdělání	58,7	21,7	80,4	36,5
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	60,3	18,1	78,4	7,6
členové KSČ/KSS	40,7	12,7	53,4	1,9
nestraníci	50,5	21,2	71,7	6,2

Pouze 48,6 % respondentů se domnívá, že se jich politika nějakým způsobem osobně týká. V Čechách je procento respondentů, kteří se domnívají, že se jich politika osobně týká vyšší (52,9 % respondentů) než na Slovensku (40,3 % respondentů). Také procento

[1] Skóre je poměr mezi demokraticky orientovanými odpověďmi a odpověďmi orientovanými nedemokraticky.

respondentů - mužů (55,1 %, při poměru 3,1) a respondentů ve věku 30 - 34 (58,3 %, při poměru 3,2) je vyšší.

Tabulka 16 Dopad politiky na respondenta osobně (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	29,0	19,6	48,6	2,0
Čechy	34,6	18,3	52,9	2,5
Slovensko	18,3	22,0	40,3	1,3
muži	34,0	21,1	55,1	3,1
ženy	23,8	17,9	41,7	1,3
30 - 34letí	36,9	21,4	58,3	3,2
> 60letí	27,1	11,9	39,0	1,2
vysokoškolské vzdělání	57,4	23,4	80,8	7,6
základní vzdělání	19,6	18,2	37,8	1,2
členové KSČ/KSS	47,4	23,8	71,2	6,9
nestraníci	23,1	18,0	41,1	1,4

Více než polovina respondentů (51,1 %) se domnívala, že lidé budou na stejné otázky, jaké byly položeny jim odpovídat bez obav. V poměru demokratických a nedemokratických odpovědí je rozdíl mezi názory členů KSČ/KSS (2,6; při 52,6 % kladných odpovědí) a nestraníky (4,1; při 50,4 % kladných odpovědí). Rozdíl mezi ostatními skupinami není výrazný.

Tabulka 17 Názor na existenci či neexistenci obav ostatních lidí odpovídat na tytéž otázky (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	29,1	22,0	51,1	3,1
Čechy	30,4	21,7	52,1	3,4
Slovensko	26,5	22,8	49,3	3,9
muži	30,9	21,9	52,8	3,9
ženy	27,2	22,1	49,3	3,3
30 - 34letí	34,7	20,8	55,5	4,0
členové KSČ/KSS	34,1	18,5	52,6	2,6
nestraníci	27,0	23,4	50,4	4,1

S tvrzením, že „svět se dnes mění tak rychle a je tak složitý, že je obtížné se rozhodnout, která pravidla občanského a společenského života považovat za správná" nesouhlasilo 22,6 % respondentů, souhlasilo 51 % . Tato otázka měla ověřovat zřetelnost zaujímaných postojů v době kdy se měnily do té doby platné základní společensko-politické hodnoty. Výraznější rozdíly lze sledovat především mezi respondenty ve věku 25 - 29 let (30,3 %, při poměru odpovědí 1,5) narozdíl od věkové skupiny nad 60 let (10,8 %, při poměru 0,3). Ještě výrazněji se lišily odpovědi respondentů ve skupinách dle vzdělání a to jak procentuálně tak

poměrně. Z respondentů s vysokoškolským vzděláním nesouhlasí s obtížností rozhodování 63,0 % respondentů, při poměru odpovědí 3,2 narozdíl od respondentů se základním vzděláním 15,2 % při poměru 0,5.

Tabulka 18 Obtížnost rozhodnutí o správnosti pravidel občanského a společenského života (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	9,4	13,2	22,6	0,8
Čechy	11,6	12,8	24,4	0,8
Slovensko	5,0	14,0	19,0	0,6
muži	11,1	14,4	25,5	0,9
ženy	7,5	12,0	19,5	0,6
25 - 29letí	18,0	12,3	30,3	1,5
více než 60 let	2,7	8,1	10,8	0,3
vysokoškolské vzdělání	30,4	32,6	63,0	3,2
základní vzdělání	5,2	10,0	15,2	0,5
členové KSČ/KSS	12,6	13,6	26,2	1,1
nestraníci	8,4	13,1	21,5	0,7
1 veřejná funkce (alespoň)	13,0	16,7	29,7	1,0
bez funkce	8,1	12,0	20,1	0,7

V době, kdy docházelo k rychlým a pro mnohé občany složitým změnám nepovažovalo jen 19,8 % respondentů za obtížné poznat, která ze soudobých opatření, prohlášení byla správná. Mezi jednotlivými skupinami respondentů nebyly v této otázce procentuální ani poměrné rozdíly.

Tabulka 19 Obtížnost rozhodnutí o správnosti současných opatření, prohlášení a programů (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	5,6	14,2	19,8	0,5
Čechy	5,5	14,2	19,7	0,5
Slovensko	6,0	14,5	20,5	0,5
muži	7,4	14,8	22,2	0,4
ženy	3,8	13,7	17,5	0,4

2.3. POSTOJ K OBČANSKÝM PRÁVŮM A SVOBODÁM

Proti omezování občanských svobod (svoboda tisku, projevu a právo na shromažďování) státními orgány se vyslovilo 62,2 % respondentů. Nesouhlas s omezováním občanských svobod byl tedy 4,3 krát častější než souhlas. Nerozhodných bylo 20,9 %.

Tabulka 20 Správnost omezování svobody tisku, projevu a práva shromažďovacího ze strany státních orgánů (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	41,0	21,2	62,2	4,3
18 - 24letí	37,3	26,6	63,9	6,0
Čechy	46,5	19,5	66,0	5,1
Slovensko	30,2	24,4	54,6	3,1
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	54,1	20,7	75,0	9,6

S hájením občanských práv třeba i stávkou souhlasilo 56,2 % respondentů. Kladná odpověď byla v Čechách 3,7 krát častější než záporná a na Slovensku 2,4 krát častější než záporná.

Nerozhodných odpovědí bylo 23,2 %.

Tabulka 21 Hájení občanských práv třeba i stávkou (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	30,7	25,5	56,2	3,2
Čechy	33,4	25,8	59,2	3,7
Slovensko	25,3	24,8	50,1	2,4
muži	34,0	23,1	57,1	3,1
ženy	27,1	28,0	55,1	3,4
40 - 49letí	36,1	23,5	59,6	4,2
vyšší odb., střední všeob. vzdělání	37,4	33,0	70,4	8,1
nestraníci	32,7	24,5	67,2	4,1
1 veřejná funkce (alespoň)	34,2	23,7	67,9	4,0

Se zveřejňováním zápisů z jednání vlády, Národního Shromáždění a všech oficiálních jednání v novinách souhlasilo 75,5 % respondentů (celkový poměr demokratických a nedemokratických odpovědí je 17,2). Poměr demokratických a nedemokratických odpovědí je tentokrát vyšší na Slovensku (22,9) než v Čechách (14,8). Nejvýrazněji se pro zveřejňování zmíněných zápisů vyslovili respondenti s vyšším odborným nebo středním všeobecným vzděláním (79,4 % při poměru 46,7), respondenti ve věku 29 - 29 let (75,2 % při poměru 47,0). Ne tak výrazný, ale přesto patrné jsou rozdíly mezi muži (81,3 %, při poměru 20,8) a ženami (69,5 %, při poměru 13,9). Nízký poměr demokratických a nedemokratických odpovědí lze sledovat u respondentů starších 60 let 9,3 (srovnej s respondenty ve věku 29 - 29 let - poměr 47,0).

Tabulka 22 Souhlas se zveřejňováním zápisů jednání státních orgánů v tisku (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	55,7	19,8	75,5	17,2
Čechy	57,1	18,4	75,5	14,8
Slovensko	52,8	22,8	75,6	22,9
muži	62,0	19,3	81,3	20,8
ženy	49,1	20,4	69,5	13,9
25 - 29letí	54,5	20,7	75,2	47
60 let a více	53,2	17,6	72,8	9,3
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	57,8	21,6	79,4	46,7
nestraníci	55,8	20,7	76,5	23,9

Zájem o zveřejňování zápisů z jednání orgánů KSČ/KSS týkající se všech občanů mělo 87,3 % respondentů (z toho 72,2 % rozhodně ano). Rozdíl mezi Čechami a Slovenskem byl v tomto případě minimální - kladně odpovědělo 88,1 % českých a 85,3 % slovenských respondentů (z toho v Čechách rozhodně ano 72,9 % respondentů a na Slovensku 70,5 % respondentů). Pouze 9,8 % respondentů nevědělo nebo nemělo na tuto otázku vlastní názor.

2.3. POSTULÁT PLURALITY MOCI

V období tehdejší hluboké kritiky dosavadní politiky, považovalo 65,7 % respondentů za správné, aby každá skupina občanů měla stejné možnosti prosazovat do praktického života své názory a zájmy. V Čechách byla převaha pozitivních odpovědí výraznější (9,4) než na Slovensku (4,3), celková převaha pozitivních odpovědí byla 3,7.

Tabulka 23 Oprávněnost existence rovné příležitosti všech skupin občanů prosazovat své názory a zájmy (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	36,4	29,3	65,7	3,7
Čechy	40,6	28,7	69,3	9,4
Slovensko	28,2	30,4	58,6	4,3
muži	41,4	26,7	68,1	8,0
ženy	31,2	32,0	63,2	6,3
30 - 34letí	47,1	19,6	66,7	11,3
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	43,1	28,4	71,5	8,3

Možnost veřejně hlásat i jiné než socialistické názory považovalo za správné 43 % respondentů. Proti této možnosti se vyslovilo 27,1 % respondentů a 30,0 % respondentů bylo nerozhodných (odpověď „Záleží na tom, kdo by je hlásal" a „Nevím").

Tabulka 24 Nesprávnost možnosti veřejného vyjádření (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	12,6	14,5	27,1	1,6
Čechy	12,0	14,1	26,1	1,8
Slovensko	13,5	15,0	28,5	1,3
40 - 49letí	14,3	15,6	29,9	1,5
základní vzdělání	10,4	17,0	27,4	1,4
členové KSČ/KSS	18,9	15,9	34,8	1,1

Při konstatování existence různých, mnohdy i protichůdných názorů na politické dění v zemi se pro správnost existence jediné závazné politické linie pro všechny vyjádřilo 24,1 % respondentů, proti se vyslovilo shodně 24,1 % respondentů. Výrazněji pro existenci jediné závazné politické linie vyjádřili respondenti ze Slovenska (35,1 %), ve věku 35 - 39 let (27,3 %), se základním vzděláním (26,6 %). Nejvýrazněji pro se vyjádřili členové KSČ/KSS 37,8 % (z toho 25,2 % rozhodně).

Tabulka 25 Správnost soupeření několika skupin a linií v politice (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	10,1	14,0	24,1	1,8
Čechy	8,8	9,8	18,6	2,7
Slovensko	12,7	22,4	35,1	0,9
muži	11,8	12,6	34,4	1,4
ženy	8,4	15,4	23,8	1,7
35 - 39letí	7,5	19,8	27,3	1,5
60 a více let	10,2	5,8	16,0	3,0
základní vzdělání	11,0	15,6	26,6	1,4
členové KSČ/KSS	25,2	12,6	37,8	0,9

Ke způsobu určování, co je a co není socialistické a zda by to mělo být určováno formou diskuse či úředního rozhodnutí, se vyjádřilo 93,1 % respondentů (odpověď nevím, nemohu posoudit 6,9 % respondentů). S formou diskuse souhlasilo 64,8 % respondentů naopak s úředním rozhodnutím souhlasilo 10 % respondentů.

Tabulka 26 Diskuse jako správná forma rozlišování socialistického a nesocialistického (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	22,4	42,4	64,8	7,3
Čechy	25,6	42,6	68,2	11,4
Slovensko	16,3	42,0	58,3	4,0
muži	26,8	41,2	68,0	7,1
ženy	17,9	43,6	61,5	7,5
35 - 39letí	22,4	56,1	78,5	14,0
> 60letí	18,3	44,1	62,4	5,6
vysokoškolské vzdělání	46,7	33,3	80,0	18,2
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	27,0	46,1	73,1	12,0

S možností existence dalších politických stran vedle KSČ/KSS, možností soutěže politických stran o hlasy občanů ve volbách a získání státní moci souhlasilo 63,3 % respondentů (rozhodně souhlasilo 39,0 % respondentů). Výrazněji se pro možnost existence dalších politických stran a jejich soutěže ve volbách vyslovili respondenti s vysokoškolským vzděláním (76,1 %, z toho 43,5 % rozhodně ano), respondenti z Čech (69,5 %, z toho 45,3 % rozhodně ano), muži (67,3 %, z toho 43,4 % rozhodně ano) a nestraníci (65,3 %). Nerozhodných bylo tentokrát 14,8 % respondentů. Proti soutěži se vyslovilo 21,9 % respondentů.

Tabulka 27 Možnost existence jiných politických stran (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	39,0	24,3	63,3	2,9
Čechy	45,3	24,2	69,5	3,5
Slovensko	26,3	24,5	50,8	2,0
muži	43,4	23,9	67,3	2,9
ženy	34,3	24,7	59,0	2,9
25 - 29letí	38,8	24,8	67,6	3,9
vysokoškolské vzdělání	43,5	32,6	76,1	3,9
nestraníci	42,0	23,3	65,3	3,9
bez funkcí	38,8	24,2	63,0	3,1

Při konstatování, že vedoucí silou při provádění demokratizace života v naší republice je KSČ/KSS, zastávalo 57,5 % respondentů názor, že demokratizace by byla zaručena důsledněji, pokud by existovaly kromě KSČ/KSS i jiné vlivné politické strany. Výraznější souhlas s důslednějším zajištěním demokratizace při existenci více politických stran vyjádřilo v Čechách 66,2 % respondentů (při poměru demokratických a nedemokratických odpovědí 3,6) narozdíl od Slovenska, kde souhlasilo 40,4 % (při poměru 1,2). Výraznější zastoupení kladných odpovědí je i u respondentů s vysokoškolským vzděláním (68,9 %) a u mužů (62,4 %).

Tabulka 28 Existence jiní vlivné politické strany by důsledněji zaručila demokratizaci (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	31,5	26,0	57,5	2,4
Čechy	39,0	27,2	66,2	3,6
Slovensko	16,7	23,7	40,4	1,2
muži	36,7	25,7	62,4	2,4
ženy	26,0	26,4	52,4	2,4
25 - 29letí	31,1	22,1	53,2	2,2
50 - 59letí	28,6	23,1	51,7	1,6
vysokoškolské vzdělání	37,8	31,1	68,9	5,1
nestraníci	34,4	26,7	61,1	3,1

Správnost oprávnění skupiny osob založit samostatnou organizaci pro prosazení a uspokojení svých zájmů a potřeb

Pro správnost oprávnění skupiny osob založit pro prosazení a uspokojení svých zájmů a potřeb samostatnou organizaci se vyslovilo 46,1 % respondentů, především ve věkové skupině nad 60 let (53,1 %), v Čechách (52,9 %, oproti tomu na Slovensku 32,4 %), a respondenti s vyšším odborným či všeobecným vzděláním (52,1 %). Velmi výraznou skupinu tvořili v této otázce nerozhodnutí (odpověď „Záleží na tom, co chtějí prosadit" a "Nevím") celkově 39,6 % respondentů , na Slovensku pak 43,1 % respondentů.

2.4. TOLERANCE A RESPEKTOVÁNÍ PRÁV MENŠIN

Z celkového počtu respondentů považuje 26,7 % za správné, aby se menšina podrobila rozhodnutí většiny a přestala se snažit o prosazení svých názorů. Naopak 43,8 % respondentů se domnívá, že menšina, přesvědčena o správnosti svého názoru by se neměla přestat snažit o prosazení svých názorů.

Tabulka 29 Správnost podrobení názoru menšiny většině (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	12,2	14,5	26,7	1,7
Čechy	11,6	13,8	25,4	1,3
Slovensko	13,5	16,0	29,5	1,4
50 - 59letí	20,0	13,1	33,1	1,0
členové KSČ/KSS	16,9	16,9	33,8	1,1

Nesouhlas s umlčením názorů vystupujících proti socialistickému charakteru státu vyslovilo 49,1 % respondentů (z toho 28,4 % rozhodně). Výrazněji se proti umlčování protisocialisticky vystupujících názorů vyslovili respondenti s vysokoškolským vzděláním (63,1 %). Nerozhodných bylo 27,2 % respondentů (častěji se jednalo o ženy, nejmladší a nestraníky). Pro umlčení těchto názorů bylo celkem 23,6 % dotázaných.

Tabulka 30 Nesprávnost umlčení protisocialisticky vystupujících názorů státními orgány (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	28,4	20,7	49,1	2,1
muži	30,9	17,2	48,1	1,8
ženy	25,9	24,4	50,3	2,5
50 - 59letí	32,8	22,4	55,2	3,0
Čechy	30,6	19,0	49,6	2,4
Slovensko	24,1	24,1	48,2	1,6
vysokoškolské vzdělání	43,5	19,6	63,1	4,2
nestraníci	28,2	22,8	51,0	2,4
bez funkcí	28,1	21,6	49,7	2,3

Souhlas s umlčením názorů vystupujících proti socialistickému charakteru státu vyslovilo 23,7 % respondentů. Výrazněji se pro umlčení názorů protisocialistického charakteru se vyslovili členové KSČ/KSS (30,4 %) a respondenti starší 60-ti let (27,5 %). (Většina všech členů komunistické strany - 42,9 % se však vyslovila proti umlčování nesocialistických názorů, z toho 26,4 % rozhodně.)

Tabulka 31 Správnost umlčení protisocialisticky vystupujících názorů státními orgány (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	12,1	11,6	23,7	2,1
Ćechy	9,2	11,5	20,7	2,4
Slovensko	17,8	11,5	29,3	1,6
muži	15,4	11,5	26,9	1,8
ženy	8,6	11,7	20,3	2,5
25 - 29letí	9,0	15,6	24,6	1,7
starší 60ti let	16,3	11,2	27,5	1,7
základní vzdělání	11,1	12,4	33,5	1,4
členové KSČ/KSS	17,2	13,2	30,4	1,4

S omezováním některých požadavků občanů s jiným politickým názorem než je názor většiny nesouhlasilo celkově 45,2 % respondentů (v Čechách 48,9 % a na Slovensku 38,3 %), nerozhodných bylo 35,4 % respondentů. Proti omezování se vyslovilo 54,4 % respondentů ve věku 30 - 34 let (při poměru 3,6) a dokonce 65,2 % vysokoškoláků (při poměru demokratických a nedemokratických odpovědí 15,2). Mezi požadavky byly jmenovány např. zakládání spolků, organizací či vystupování v rozhlase.

Tabulka 32 Správnost omezení skupiny občanů s odlišnými - menšinovými politickými názory (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	28,2	17,0	45,2	2,4
Čechy	34,0	14,9	48,9	2,7
Slovensko	17,0	21,3	38,3	1,8
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	37,6	17,9	55,5	3,6
vysokoškolské vzdělání	47,8	17,4	65,2	15,2
30 - 34letí	38,6	15,8	54,4	5,5
nestraníci	30,5	18,3	48,8	3,0

S názorem, že by se mělo zakročit proti odpůrcům demokratizace nesouhlasilo 40,3 % respondentů, nerozhodných bylo 35,7 % respondentů. K výraznějším odpůrcům zákroku patřila skupina respondentů s vysokoškolským vzděláním (54,4 %, při poměru demokratických a nedemokratických odpovědí 3,6 - u všech respondentů byl tento průměr 1,7) a respondenti z Čech (46,5 %). Mezi nerozhodné se tentokrát zařadilo relativně více dotázaných nestraníků ze Slovenska (40 %).

Tabulka 33 Souhlas se zakročením proti odpůrcům demokracie (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	17,2	23,1	40,3	1,7
Čechy	20,3	26,2	46,5	2,3
Slovensko	11,0	17,0	28,0	0,9
vysokoškolské vzdělání	19,6	34,8	54,4	3,6

2.5. ROVNOST

Souhlas s tím, aby měl každý občan příležitost se veřejně ucházet o funkci poslance Národního výboru či Národního shromáždění, aniž by byl někým navržen vyslovilo 40,7 % respondentů. Ve vyšší míře souhlasili respondenti s vysokoškolským vzděláním (53,2 %).

Tabulka 34 Souhlas s rovnou možností všech občanů ucházet se o veřejné funkce (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	18,8	21,9	40,7	1,0
Čechy	20,5	23,4	43,9	1,1
Slovensko	15,5	19,0	34,5	0,8
30 - 34 let	13,7	17,6	31,3	0,7
vysokoškolské vzdělání	25,5	27,7	53,2	1,6
základní vzdělání	15,0	19,2	34,2	0,8

Se správností oddělování funkcí tak, aby jedna osoba zastávala pouze jednu významnou funkci, souhlasilo 86,4 % respondentů (z toho 71,2 % rozhodně). Rozdíl mezi Čechami a Slovenskem je patrný především z poměru demokratických a nedemokratických odpovědí, zatímco v Čechách se správností oddělování funkcí souhlasilo 89,2 % respondentů (poměr 21,2) a na Slovensku 12,2 % respondentů (poměr 12,2). Dále jsou patrné výrazné rozdíly mezi skupinou respondentů ve věku 25 - 29 let (souhlasí 87,6 % respondentů, při poměru 26,5) narozdíl od skupiny respondentů ve věku 55 - 59 let (81,8 % respondentů, při poměru 12,8) a to především v poměrech demokratických a nedemokratických odpovědí. Rozdílné byly také názory respondentů dle vzdělání, ve skupině respondentů s vyšším odborným nebo středním všeobecným vzděláním souhlasilo s oddělováním funkcí 93,1 % respondentů (z toho rozhodně 75,9 %, při poměru demokratických a nedemokratických odpovědí 35,8), zatímco ve skupině respondentů se základním vzděláním souhlasilo 82,0 % respondentů (z toho rozhodně 64,8 %, při poměru 14,1). Z hlediska demokratické orientace je významné, že i respondenti, kteří zastávali alespoň jednou funkcí, v 90,2 % (z toho 75,1 % rozhodně, při poměru 25,1) souhlasili s oddělením významných funkcí. Takovou míru souhlasu je možné považovat za vyrovnání se s faktem, že na všech úrovních státní správy včetně nejvyšších míst k prolínání funkcí administrativních a politických docházelo. Z respondentů bez funkce souhlasilo 84,7 % (z toho 69,6 % rozhodně, při poměru 15,4). Nerozhodných bylo pouze 8,9 % respondentů.

Tabulka 35 Souhlas s oddělováním funkcí (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	71,2	15,2	86,4	17,6
Čechy	73,6	15,6	89,2	21,2
Slovensko	66,3	14,3	80,6	12,2
muži	76,7	10,2	86,9	18,9
ženy	65,3	20,2	85,5	16,1
25 - 29letí	71,1	16,5	87,6	26,5
55 - 59letí	65,9	15,9	81,8	12,8
vyšší odborné nebo střední všeobecné vzdělání	75,9	17,2	93,1	35,8
základní vzdělání	64,8	17,2	82,0	14,1
1 veřejná funkce alespoň	75,1	15,1	90,2	25,1
bez funkce	69,6	15,1	84,7	15,4

V otázce týkající se odměňování za vykonanou práci se 77,1 % respondentů (v Čechách 81,7 % a na Slovensku 67,8 %) domnívalo, že by se neměli všichni mít stejně, ale odměňování by mělo být závislé na vykonané práci, její kvalitě a společenské důležitosti. Rozdíly poměru demokratických a nedemokratických odpovědí jsou především mezi respondenty ve věku 30 - 34 let (poměr 8,2) a 50 - 54 let (poměr 2,5) a mezi respondenty se základním (poměr 3,8) a vysokoškolským vzděláním (poměr 20,8).

Tabulka 36 Názor na rovné odměňování všech bez závislosti na kvalitě a společenské důležitosti práce (v %).

	rozhodně ne	spíše ne	rozhodně + spíše ne	skóre
všichni respondenti	47,7	29,4	77,1	5,2
Čechy	51,1	30,6	81,7	7,9
Slovensko	40,9	26,9	67,8	2,9
30 - 34letí	60,8	26,5	87,3	8,2
50 - 54letí	45,8	22,9	68,7	2,5
vysokoškolské vzdělání	65,2	26,1	91,3	20,8
základní vzdělání	39,1	32,7	71,8	3,8
členové KSČ/KSS	50,0	30,5	80,5	6,5
nestraníci	46,7	28,9	75,6	4,8
1 veřejná funkce (alespoň)	60,0	24,3	84,3	6,7
bez funkce	43,0	31,3	74,3	3,8

2.6. POLITICKÁ AKTIVITA

Kandidaturu do veřejné nebo jiné funkce by na požádání přijalo na místní úrovni (ve vlastním městě, závodě či obci) 32,8 % respondentů, na krajské či okresní úrovni 19,4 % a v celostátním měřítku 12,7 %. Naopak kandidaturu na místní úrovni by nepřijalo 47,8 % respondentů 4, na krajské či okresní úrovni 62,6 % respondentů a v celostátním měřítku 71,3 % respondentů.

Tabulka 37 Souhlas s navrženou kandidaturou do veřejných funkcí (v %)

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano
v městě, závodě, obci	13,5	19,3	32,8
v okrese nebo kraji	7,6	11,8	19,4
v celostátním měřítku	5,3	7,4	12,7

Vystoupit veřejně (na schůzi) proti názoru, se kterým vnitřně nesouhlasí považuje za účelné 65,3 % respondentů (z toho rozhodně ano 46,6 %). Naopak za neúčelné to považuje 13,7 % respondentů. Výrazněji pro byli 30 - 34letí respondenti (74,6 %, při poměru demokratických a nedemokratických odpovědí 7,6), členové KSČ/KSS (70,8 %, při poměru 7,4) a muži (69,4 %, při poměru 6,6).

Tabulka 38 Účelnost veřejného vystoupení proti názoru, s nímž respondent nesouhlasí (v %).

	rozhodně ano	spíše ano	rozhodně + spíše ano	skóre
všichni respondenti	46,6	18,7	65,3	4,8
Čechy	48,9	18,5	67,4	5,5
Slovensko	42,3	19,0	61,3	3,8
muži	54,6	14,8	69,4	6,6
ženy	38,4	22,8	61,2	3,6
30 - 34letí	47,1	27,5	74,6	7,6
členové KSČ/KSS	49,3	21,5	70,8	7,4

Pokud si vytvoří vlastní názor vystupuje s ním 29,3 % respondentů (29,9 % v Čechách a 27,8 % na Slovensku). Výraznější rozdíl je možné sledovat u kladných odpovědí mužů (37,9 %) a žen (20,1 %). Naopak 37,6 % respondentů (36,1 % v Čechách a 40,6 % na Slovensku) se svým názorem nevystupuje a poslouchá řečníky a diskutující.

Při pohledu na skupinu respondentů tzv. aktivních (tedy těch, kteří se svým názorem vystupují) je možné říci, že nejaktivnějšími jsou členové KSČ/KSS (41,4 %), respondenti s vysokoškolským vzděláním (40,4 %) a respondenti ve věku 40 - 49 let (35,2 %). Zároveň jsou aktivnější muži (37,9 % respondentů) než ženy (20,1 % respondentek).

Tabulka 39 Podrobněji o struktuře „aktivních" - vystupujících (v %):

	celkem	v tom „zásadně"	skóre
všichni dotázaní	29,3	12,1	0,8
Čechy	29,9	12,8	0,8
Slovensko	27,8	10,5	0,7
muži	37,9	16,0	1,3
ženy	20,1	7,9	0,4
18 - 24letí	21,2	5,8	0,5
40 - 49letí	35,2	13,2	1,1
VŠ vzděláním	40,4	17,0	3,2
základní vzdělání	23,2	9,4	0,5
členové KSČ/KSS	41,4	16,2	1,7
nestraníci	24,7	10,7	0,6
1 veřejná funkce (alespoň)	34,7	14,1	1,5
bez funkce	27,2	11,3	0,6

2.7. SHRNUTÍ

Tabulka 40 Pořadí preferovaných hodnot a propočtená skóre v Čechách a na Slovensku

Pořadí v Čechách	Skóre v Čechách	Otázka		Skóre na Slovensku	Pořadí na Slovensku
1.	11,4	11	určovat co je socialistické diskusí	4,0	2.
2.	9,4	28	mít stejnou možnost prosadit se	4,3	1.
3.	8,5	12	zakládat organizace a spolky	1,8	7.- 8.
4.	5,4	26	neodsuzovat preferenci soukromí	2,9	4.
5.	5,1	4	neomezovat svobody a tisk	3,1	3.
6.-7.	3,7	14	politika nemá do všeho zasahovat	1,7	9.
6.-7.	3,7	16	bránit se i politickou stávkou	2,4	5.
8.	3,6	23	demokratizace při více stranách	1,2	10.
9.	3,5	13	volební soutěž stran	2,0	6.
10.	2,7	22	neomezovat jiné politické názory	1,8	7.- 8.

Z uvedených výsledků je patrné, že v Čechách jsou demokratické tendence preferovány zpravidla dvakrát a vícekrát častěji než na Slovensku. Rozdíly je možné sledovat také v pořadí jednotlivých odpovědí. Pro přesnost je třeba dodat, že na Slovensku byly názory častěji nevykrystalizované. Průměr nerozhodnutých respondentů (odpovědi „ani - ani" a „nevím") byl v uvedených deseti otázkách v Čechách 24 % a na Slovensku 30,9 %.

Výsledky průzkumu tedy umožňují většinu slovenské a zejména české populace zařadit mezi demokraticky orientované. Struktura preferovaných hodnot vypovídá o reálném stavu občanských a lidských práv v tehdejší době. Mezi nejvíce preferované hodnoty patří možnost diskuse, stejná možnost prosadit se, možnost zakládat organizace a spolky a neomezovat občanské svobody a tisk. Tendence k demokratické hodnotové orientaci vyjádřila polovina všech respondentů (50,1 %), také v otázce, aby politika nezasahovala do všech věcí. Naopak u některých problémů (např. souhlas s umlčením protisocialistických názorů) se vyskytla čtvrtina nedemokratických postojů (23,7 % všech respondentů, 33,5 % respondentů se základním vzděláním a 30,4 % členů KSČ/KSS) a často také větší procento nerozhodnutých občanů (odpověď „ani - ani" a „nevím"). Na nevykrystalizovanost některých odpovědí patrně působila také složitá formulace některých otázek.

3. FAKTOROVÁ ANALÝZA

3.1. DEMOKRATICKÁ ORIENTACE

Do analýzy bylo vybráno 12 z 22 věcných otázek (jsou to otázky č. 2, 3, 4, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 22 a 24) s demokratickou orientací (dalších 6 otázek se týkalo aktivity a poslední 2 názoru respondenta na to, zda budou ostatní respondenti odpovídat bez obav a pravdivě), které byly významně skorelovány s nejmenším počtem otázek a také mezi sebou navzájem. Současně byly vynechány otázky kontrolní, z každého páru těchto otázek byla použita nejvýše jedna, a to ta méně skorelovaná. V případě, kdy tyto otázky vzájemně závislé nebyly (zejména otázky 12 a 22), byly pojaty do faktorové analýzy obě. Ta také prokázala jejich

obsahové rozdíly, takže se tyto otázky objevují každá v jiném faktoru (otázky 2 a 15, 12 a 22).

Výsledkem analýzy je model se čtyřmi faktory, který vysvětluje 47,4 % variance.

Tabulka: Faktory demokratické orientace.

	% variance	sycení otázkami
1. faktor	14,700	12, 13, 15, 16
2. faktor	12,868	2, 4, 11, 22
3. faktor	10,161	17
4. faktor	9,631	9
celkem	47,36	

V analýze byla použita metoda rotace Varimax.

Pro rozdělení respondentů podle faktorových skór do 3 základních skupin - nedemokratické, středové a demokratické podle konkrétního faktoru byly použity hranice -0,3 a 0,3. Do prostředního pásma bylo takto zahrnuto přibližně 25 % respondentů. Při použití hranic -0,5; 0,5 nebo -0,8; 0,8 se vztahy mezi rozdělením respondentů podle sledovaných 6 identifikačních znaků (pohlaví, věk, vzdělání, území, členství v KSČ/KSS a funkce) nezměnily, ovšem v 2. stupni třídění se v jednotlivých skupinách jednalo v demokratické a nedemokratické orientaci o velmi malé četnosti, což výrazně snížilo jejich vypovídací hodnotu.

Rozdělení všech čtyř faktorů byla velmi plochá.

3.1.1. První faktor „základní demokratické principy".

Faktor je profilován odpověďmi na čtyři otázky. Všechny patří k těm otázkám dotazníku, které se týkají podstaty demokratického nebo nedemokratického režimu. Jsou to následující otázky:

- otázka 15: „Považujete za správné či nesprávné aby bylo možné veřejně hlásat i jiné než socialistické názory?" (faktorová zátěž 0,636)
- otázka 13: „Souhlasíte s tím, aby v naší republice byly vedle komunistické strany i jiné politické strany, které by s ní mohly soutěžit o hlasy občanů ve volbách, a tím získat státní moc?" (faktorová zátěž 0,633)
- otázka 12: „Skupina osob, která chce prosadit a uspokojit své zájmy a potřeby, se rozhodne založit samostatnou organizaci (spolek). Je správné, nebo nesprávné jim to povolit?" (faktorová zátěž 0,561)
- otázka 16: „Považujete za správné či nesprávné aby občané v naší socialistické republice hájili svá občanská práva třeba i stávkou ?" (faktorová zátěž 0, 551)

Otázky sytící tento faktor zahrnují základní demokratické principy suverenity občana, počínaje svobodou slova, přes svobodu shromažďování a organizování až k občanské obraně těchto demokratických principů.

Veřejné hlásání nesocialistických názorů

Otázka 15 o možnosti veřejného hlásání nesocialistických názorů znamenala popření ideového monopolu KSČ.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Veřejné hlásání i jiných než socialistických názorů považovalo za správné 46 % **Čechů**, z toho 27 % „rozhodně", a 38 % **Slováků**, z toho „rozhodně" 18 %. Opačný názor zastávalo 26 % Čechů a 29 % Slováků. Za správné s podmínkou, že „záleží na tom, kdo by je hlásal", by demokraticky odpovědělo dalších 24 % Čechů a 25 % Slováků. „Nevím" odpovědělo 4 % Čechů a 8 % Slováků.

Veřejné hlásání nesocialistických názorů schválilo 37 % **členů KSČ/KSS** a s podmínkou, že „záleží na tom, kdo by je hlásal", dalších 26 %. Proti se vyslovilo 35 % členů KSČ/KSS. „Nevím" odpověděly 2 % dotázaných členů. Z nestraníků kladně odpovědělo 45 % dotázaných, podmínečně 24 % a proti veřejnému hlásání nesocialistických názorů se vyslovilo 24 %.

Demokraticky se vyjádřilo i 42 % občanů, kteří zastávali alespoň jednu funkci, s uvedenou podmínkou pak dalších 25 % **funkcionářů**. Negativní postoj zaujalo 30 % funkcionářů. „Nevím" odpovědělo 3 % funkcionářů. Od této skupiny se příliš nelišila skupina dotázaných **bez funkcí**. Tolerantně se vyjádřilo 43 % občanů, proti 26 % a podmínečně 24 %.

Většina dotázaných ve všech věkových skupinách podpořila veřejné hlásání nesocialistických názorů. Podpora se pohybuje v rozpětí od 33 % (50-54letí) do 51 % skupiny 30-34letých. S ideologickým monopolem KSČ byla nejvíce v rozporu generační kohorta 30-34letých , tj. generační skupina v širším smyslu na počátku kariérní dráhy , skupina, která již věděla o systému dost natolik, aby si přála změny, ale ještě nevěděla tolik, aby byla opatrnější, jako starší občané. Teprve za ní se nalézají mladší věkové skupiny 25-29letých (47 %) a 18-24letých (46 %). Uvedené zjištění nás informuje o tom, že události roku 1968 zřejmě nebyly primárně záležitostí horkých hlav a „nerozumu" mládí, jak se dosud traduje. Pro tuto interpretaci svědčí i 47 % 40-44letých, kteří se dělí s mládeží o druhé pořadí, i podpora starších generačních skupin (55-59letí 43 %, 45-49letí 42 %), 60 let a více (40 %). Opatrnými generačními skupinami byli 35-39letí (38 %) a skupina 50-54letých, nacházející se těsně před pensijním věkem (33 %). Podmíněnou odpověď , že záleží na tom, kdo by nesocialistické názory hlásal volili respondenti v rozpětí mezi dvaceti a třiceti procenty.

V případě této vysoce politické otázky v roce 1968, se nepotvrdilo obecné pravidlo demokratických společností, že nejtolerantnější a nejdemokratičtější postoje jsou přímo úměrné výši **vzdělání,** že lidé s nejvyšším vzděláním obecně zastávají nejdemokratičtější postoje. Touto otázkou začíná trend pozorovatelný i u dalších podobných otázek, totiž specifikum respondentů s vyšším a středním odborným vzděláním, kteří mezi skupinami podle vzdělání vykazují nejsilnější demokratické postoje, v tomto případě 53 %, následování vysokoškoláky s 50 %. Tato skutečnost je vysvětlitelná kádrovou politikou komunistického

režimu, který příslušníkům středních a vyšších tříd umožňoval vzdělání převážně ve středním odborném školství, nikoli školství všeobecném a vyšším. Tito respondenti jsou zřejmě nositeli demokratických postojů, mezigeneračně předávaných jejich rodinným prostředím a sociální vrstvou. Dotázaní s nižším odborným vzděláním podpořili svobodné hlásání nesocialistických názorů 45 %, vyučení a se základním vzděláním 44 % a vyučení i nevyučení s ukončeným i neukončeným základním vzděláním v 39 %. Procento středových podmíněných odpovědí „záleží na tom, kdo by nesocialistické názory hlásal", se pohybuje kolem 23 % - 33 %.

Tradičně více politicky orientovaní a rozhodní muži tentokrát podpořili šíření nesocialistických názorů slaběji (42 %) než ženy (45 %).

Soutěž komunistické strany s jinými stranami o získání státní moci ve volbách

Otázka 13 pojednávala o samotné podstatě tehdejšího politického režimu, o uznání nebo odmítnutí vedoucí role komunistické strany občany a o svobodné volební soutěži politických stran k získání státní moci.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Soupeření komunistické strany s jinými stranami o získání státní moci ve volbách považovalo za správné 70 % **Čechů**, z toho 45 % „rozhodně" a 51 % **Slováků**, z toho „rozhodně" 26 %. Opačný názor zastávalo 20 % Čechů a 26 % Slováků. Skepticky, s tím, že „nic by se nezměnilo", připustilo ztrátu mocenského monopolu KSČ 8 % Čechů a 12 % Slováků. „Nevím" odpověděly 3 % Čechů a 12 % Slováků.

Ztrátu vedoucí úlohy KSČ a svobodné volby schválilo 57 % **členů KSČ/KSS** (z toho „rozhodně" 29 %), s pluralitou politických stran a jejich soutěží o státní moc nesouhlasilo 37 % členů KSČ/KSS. „Nevím" odpověděly pouze 2 % dotázaných členů KSČ/KSS. **Nestraníci** se pro soupeření stran vyjádřili 65 %, proti pluralismu 17 % a podmínečně se vyjádřilo 11 % nestraníků, při 7 % odpovědí „nevím".

Demokraticky se vyjádřilo i 64 % občanů, kteří v zaměstnání **zastávali alespoň jednu funkci** (z toho „rozhodně" 39 %), proti pluralismu politických stran se vyslovilo 26 % funkcionářů. „Nevím" odpověděly 3 % funkcionářů. Podobný postoj zaujali i **respondenti bez funkcí**. Pluralismus podpořilo 63 % dotázaných, proti se vyslovilo 21 %, při 7 % odpovědí „nevím".

Tato zjištění vyvrací dosud převládající hodnocení „Pražského jara" jako „pouhé vnitrostranické záležitosti, netýkající se široké veřejnosti". Stejně tak vyvrací dosud převládající tezi, že „hlavní dělítko v osmašedesátém vedlo mezi komunisty a nestraníky", případně mezi funkcionáři a lidmi bez funkcí.

Nadpoloviční většina ve všech **generačních skupinách** si v roce 1968 přála zrušení mocenského monopolu KSČ. Nebyly to však nejmladší generační skupiny, které nejsilněji podporovaly politický pluralismus, ale spíše skupiny středního a důchodového věku. Generační kohorta 18-24letých je s 59 % podpory na předposledním pátém místě, kohorta 55-59letých a 25-29letých s 64 % na čtvrtém místě. Na posledním, šestém místě se v tomto

faktoru umístila kohorta 30-34letých (54 %), zatímco hned následující skupina 35-39letých je s 68 % na prvním místě. Na druhém místě se umístily kohorty 45-49letých a 50-54letých (67 %), na třetím kohorty 60 a starších společně s 40-44letými (66 %), následovaní skupinou 55-59letých se 64 %. Tři střední generační kohorty zahrnující věkové kategorie od 40 do 54 let, včetně 60letých a starších, nejvíce odmítající mocenský monopol KSČ, představovaly sociálně zralé, zkušené kohorty na vrcholu výkonnosti a v pozicích, kohorty, které nedostatky a brzdy systému znaly z vlastní praxe. Tato zjištěná generační struktura postojů vyvrací představy, že „Pražské jaro" bylo nehlubokou, přechodnou emocionální vlnou nesenou jakousi generační pražskou obdobou hippie.

Čím vyšší **vzdělání**, tím vyšší je podpora politické plurality. Podpora, která byla ve všech kategoriích vzdělání nadpoloviční, postupně od postojů respondentů s vysokoškolským vzděláním (76 %) klesá přes vyšší a střední odborné (72 %) a nižší odborné (71 %) k respondentům se základním vzděláním a vyučeným (65 %) a konečně k respondentům nevyučeným s ukončeným základním vzděláním (resp. vyučeným s neukončeným základním vzděláním) s 58 %.

Stranický pluralismus podporovali tentokrát více muži (67 %), než ženy (59 %).

Prosazování zájmů občanů zakládáním občanských sdružení a spolků

Tato otázka (12) se týká základního principu demokracie, jímž je sdružování občanů k prosazování a hájení jejich zájmů a potřeb, tj. občanské společnosti.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Prosazování zájmů občanů pomocí zakládání občanských sdružení považovalo za správné 53 % **Čechů**, z toho 35 % „rozhodně", ale jen 32 % **Slováků**, z toho „rozhodně" 17 %. Opačný názor zastávalo 6 % Čechů a 18 % Slováků. Podmíněnou odpověď „záleží na tom, co chtějí prosadit" dalo 38 % Čechů a 43 % Slováků. „Nevím" odpověděly 3 % Čechů a 7 % Slováků. Tyto odpovědi nepotvrzují rozšířené mínění o tradiční silné pozici občanské společnosti na Slovensku.

Uplatnění demokratického principu občanské společnosti považovalo za správné 36 % **členů KSČ/KSS** (z toho „rozhodně" 23 %), proti bylo pouze 15 % členů KSČ/KSS. Podmíněnou odpověď „záleží na tom, co chtějí prosadit" dala většina 47 % členů KSČ/KSS. Tato odpověď nepopírá demokratický princip občanské společnosti, ale po třiceti létech nedemokratických režimů mohla odrážet určitou bezradnost dotazovaných. „Nevím" odpověděly pouze 3 % dotázaných členů KSČ/KSS. Pro demokratický princip se vyslovilo 49 % **nestraníků**, proti 9 %, při 5 % odpovědí „nevím" a 38 % podmínečných odpovědí.

Demokraticky se vyjádřilo i 45 % občanů, kteří v zaměstnání **zastávali alespoň jednu funkci** (z toho „rozhodně" 28 %), demokratickou artikulaci a prosazování zájmů odmítlo 16 % funkcionářů. Podmíněnou odpověď „záleží na tom, co chtějí prosadit" uvedlo 37 %, „nevím" odpověděly 2 % funkcionářů. Dotazovaní **bez funkcí** se demokraticky vyjádřili 47 % , demokratický princip prosazování zájmů odmítlo 8 % občanů bez funkcí a 40 % se vyjádřilo podmínečně, že by záleželo na důvodu.

Podobnou strukturu mají (nebo se jí blíží) i postoje jednotlivých **věkových kohort**, kde u dvou skupin, 30-34letých a 50-54letých mají podmíněné odpovědi vyšší hodnoty než souhlasné a dvě skupiny (35-39letí a 40-44letí) mají podmíněné a souhlasné odpovědi téměř stejně vysoké. Souhlasné postoje v jednotlivých věkových kohortách se pohybují mezi 41 % až 48 % (kromě 50-54letých - 37 % a 60letých a starších - 53 %). Tito nejstarší respondenti si zřejmě uchovali v paměti vzpomínku na spolkový život obcí a měst.

Respondenti s vyšším odborným a středním odborným **vzděláním** zaznamenali v této otázce 52 % kladných odpovědí, což je nejvíce ze všech věkových skupin. Tato skutečnost může být způsobena tím, že v této skupině se pravděpodobně vyskytuje vyšší koncentrace respondentů původem ze středních či vyšších tříd, jimž, jak mnozí pamatujeme, kádrová politika umožňovala získávat převážně tento druh vzdělání.

Základní občanský princip podpořili muži i ženy téměř stejně, muži 47 % a ženy 45 % .

Hájení občanských práv stávkou

Otázka číslo 16, hájení občanských práv „třeba i stávkou", představuje „akční" vyvrcholení základních demokratických hodnot a postojů zahrnutých v nejvýznamnějším prvním faktoru.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Stávku akceptovalo:

- 59 % Čechů a dalších 22 % by ji akceptovalo „někdy",
- 50 % Slováků a 25 % „někdy",
- 53 % komunistů a dalších 25 % komunistů „někdy",
- 58 % dotázaných, kteří zastávali alespoň jednu funkci (a dalších 24 % „někdy"),
- 58 % lidí s vysokoškolským vzděláním, 33 % „někdy", 70 % („někdy" 20 %) respondentů se středoškolským, 54 % („někdy" 24 %) respondentům vyučeným s ukončeným základním vzděláním,
- 51 % až 62 % dotázaných všech věkových kategorií a
- 57 % (plus 22 % „někdy") mužů a 53 % (plus 24 % „někdy") žen.

Obranu občanských práv a svobod stávkou považovalo za správné 59 % **Čechů**, z toho 33 % „rozhodně", a 50 % **Slováků**, z toho „rozhodně" 25 %. Opačný názor zastávalo 16 % Čechů a 21 % Slováků. Podmíněnou odpověď „někdy", dalo 22 % Čechů a 25 % Slováků. „Nevím" odpověděly 3 % Čechů a 4 % Slováků.

Stávkou by občanská práva a svobody bránila většina 53 % **členů KSČ/KSS**, (z toho „rozhodně" 24 %) a proti bylo 21 % členů KSČ/KSS. Podmíněnou odpověď „někdy" dalo 25 % členů KSČ/KSS. „Nevím" odpovědělo 1 % dotázaných členů KSČ. Téměř shodně odpověděli i **nestraníci**. Pro obranu občanských svobod stávkou se vyslovilo 57 % nestraníků, proti bylo 16 %, 23 % odpovědělo středově „někdy" a 4 % nevěděly.

Funkcionáři se pro případnou stávku vyjádřili 58 % (z toho „rozhodně" 34 %). Opačný postoj zastávalo 17 % dotázaných funkcionářů. Podmíněnou odpověď uvedlo 24 %, „nevím" odpovědělo 1 % funkcionářů. Podobně odpověděli i **nefunkcionáři**: 56 % se vyslovilo pro, 18 % proti, podmínečně 23 % a 4 % odpověděly „nevím".

Všechny **věkové skupiny** vyjádřily více než 50 % podporu stávce jako prostředku občanské obrany. Odpověď „někdy" se pohybuje kolem 20 %, nejvíce (27 %) v předdůchodové věkové skupině 50-54letých, u šedesátiletých a starších (26 %) a u skupin 45-49letých a 18 - 24letých (25 %). Nejvíce (62 %) stávku podporují 45-49letí.

Respondenti s vyšším a středním odborným **vzděláním** by podpořili stávku 70 % , což je o 12 % více než skupina vysokoškoláků a skupina s nižším odborným vzděláním (56 %). Ostatní skupiny se dělí o 54 % podporu.

Stávku by muži a ženy podpořili zhruba stejně, 57 % mužů a 55 % žen.

Souhrnná charakteristika faktoru 1

V tomto faktoru, který charakterizují otázky demokratických principů, vykazují celkové hodnoty převažující nedemokratickou orientaci **Slováků** (49 %) a převažující demokratickou orientaci **Čechů** (47 %). U Čechů převažuje o 14 % demokratická orientace nad nedemokratickou, u Slováků převažuje o 20 % nedemokratická orientace nad demokratickou (29 % demokratické orientace vůči 49 % nedemokratické a 22 % středové orientace.).

Znalost tehdejších reálií však vede k diferencovanějšímu hodnocení než „nedemokratičtí Slováci" versus „demokratičtí Češi". Slovenští respondenti některé otázky týkající se politického režimu nepochybně vnímali a zodpovídali odlišně než Češi. Vnímali je nacionálně, např. z hlediska slovenského postoje vůči „českému centralismu" apod., nikoli tak, jak byly položeny, tj. vůči politickému režimu. Naproti tomu čeští respondenti tytéž otázky zodpovídali v kontextu, v němž byly položeny, tj. z hlediska postoje vůči politickému režimu[1]. Za identifikovanými slovenskými nedemokratickými, případně radikálnějšími, vyhraněnějšími postoji stojí hodnoty a postoje nacionální (které se mohou, ale také nemusí, vyvinout v nedemokratické), nikoli přímo antidemokratické hodnoty a postoje. Mluvíme-li zde tedy o nedemokratické orientaci, máme na mysli spíše nedostatečnost, nepřítomnost demokratických hodnot a postojů, než protidemokratičnost hodnot a postojů.

Faktorová analýza přiřadila 31 % **členů KSČ/KSS** demokratickou orientaci, dalším 24 % středovou a 46 % nedemokratickou orientaci. Toto zjištění v roce 1968 v podstatě odpovídá výsledku čistek, které proběhly o dva až tři roky později a jejichž rozsah svědčí o tom, že zahrnuly tuto identifikovanou demokratickou pětinu členstva a část členů, kteří nebyli orientováni antidemokraticky. Z **nestraníků** bylo 44 % orientováno demokraticky, 21 % středově a 36 % nedemokraticky.

[1]. Slovensko-České vztahy a debaty se od počátku roku 1968 do srpnové okupace vyvíjely v podstatě stejně, jako později v létech 1990-1992. Teoretické debaty „Mlynářových týmů" o reformě politického systému byly v aspektu slovensko-českém zablokovány na jedné straně emotivním neargumentovaným postojem, že ještě před nastolením demokracie musí dojít k federalizaci a nepochopenou českou argumentací, že federalizace může být jen přirozeným důsledkem demokratizace, protože „federalizace" na nedemokratickém základě může být jen rozdělením státu nebo fikcí.

Demokraticky bylo orientováno 43 % dotazovaných, kteří v té době měli alespoň jednu funkci, a dalších 20 % **funkcionářů** nebylo orientováno antidemokraticky. Nedemokraticky bylo orientováno 37 % funkcionářů. Mezi dotazovanými **bez funkcí** bylo demokraticky orientováno 40 %, dalších 22 % nebylo orientováni antidemokraticky, nýbrž středově, a 38 % dotázaných zastávalo postoje nedemokratické.

Muži a **ženy** se politickou orientací příliš neliší. Demokratickou orientaci mělo 44 % mužů a 37 % žen. Ženy se ve všech zodpovězených otázkách projevují zdrženlivěji než muži, většinou volí odpověď „spíše", kdežto muži „rozhodně". Nedemokratické postoje zaujalo 33 % mužů, (středové 23 %) a 44 % žen (středové 20 %).

U šesti z devíti **věkových skupin** převažovala demokratická orientace nad nedemokratickou, u tří nedemokratická nad demokratickou. Nejsilnější demokratické postoje vykazovaly tři věkové skupiny:

1. Věková skupina 45-49letých s rozdílem 19 % ve prospěch demokratické orientace (49 % orientace demokratická, 30 % nedemokratická, 21 % středová).
2. Skupina 25-29letých s rozdílem 17 % ve prospěch demokratické orientace (48 % demokratická orientace, 31 % nedemokratická a 21 % středová).
3. Následující věková skupina 30-34letých vykázala 10 % rozdíl ve prospěch demokratického postoje před nedemokratickým (49 % demokratické postoje, 39 % nedemokratické a 13 % středové).

U dalších tří skupin se rozdíl demokratických a nedemokratických postojů sbližuje:

4. Skupina 40-44letých, věkově bezprostředně předcházející skupině, která vykázala nejdemokratičtější orientaci s rozdílem 19 % ve prospěch demokratické orientace, vykazuje rozdíl pouhých 6 % ve prospěch demokratické orientace (41 % demokratická orientace, 35 % nedemokratická a 24 % středová orientace).
5. Skupina 55-59letých je předposlední demokraticky orientovanou skupinou s 5 % rozdílem (40 % demokratické orientace, 35 % nedemokratické a 25 % středové).
6. Poslední demokraticky orientovanou skupinu tvoří 50-54letí. Tato skupina vykázala rozdíl 4 % ve prospěch demokratické orientace (43 % demokratických postojů, 39 % nedemokratických a 18 % středových).

Další tři skupiny již vykázaly nedemokratickou orientaci:

7. Skupina 35-39letých je již 1 % rozdílem orientována nedemokraticky (36 % demokratických postojů, 37 % nedemokratických a 27 % středových).
8. Nejmladší věková skupina 18-24letých vykázala 6 % rozdíl v neprospěch demokratické orientace (34 % demokratická, 40 % nedemokratická a 26 % středová orientace).
9. Nejméně demokraticky reagovala v souhrnu nejstarší věková skupina šedesátiletých a starších. Vykázala 8 % rozdíl ve prospěch nedemokratické orientace (37 % demokratické orientace, 45 % nedemokratické a 18 % středová).

Toto zjištění koriguje náš předpoklad, že nositeli demokratické orientace a tradice byla v 60. létech věková kohorta pamětníků meziválečné demokracie. Tito pamětníci byli spíše

nositeli jiné tradice, tradice zklamání světovou hospodářskou krizí, krizemi, pádem demokracií, a světovou válkou. Generace nositelů demokratické tradice byla zřejmě generační kohortou starší a v osmašedesátém roce již byla zřejmě natolik prořídlá, že se ve zkoumaném souboru neprojevila. Proti našemu očekávání demokratická tradice v osmašedesátém zřejmě již spíše působila zprostředkovaně, předávána rodinami a kulturou.

Při zkoumání vztahu mezi úrovní **vzdělání** a demokratickou či nedemokratickou orientací , bylo možné sloučit různé vykazované úrovně vzdělání do dvou kategorií, „vyšší" (vysokoškolské a středoškolské) a nižší, s následujícím výsledkem. U respondentů s vyšším vzděláním převažuje demokratická orientace o 31 % nad nedemokratickou orientací (52 % demokratických postojů, 21 % nedemokratických a 27 % středových). U respondentů s nižším vzděláním převažuje nedemokratická orientace o 4 % nad orientací demokratickou (38 % odpovědí demokratické orientace, 42 % nedemokratické a 20 % středové). Tato zjištění v podstatě potvrzují předpokládané tendence v rozložení demokratických a nedemokratických hodnot a postojů v různých vrstvách populace. Podstatným zjištěním je, že rozhodující vrstvy společnosti (s vyšším vzděláním), jsou s velkou převahou orientovány demokraticky. Kromě toho, čtyři procenta, která v naší interpretaci postojů nominálně přiřadila vrstvě s nižším vzděláním hodnocení „nedemokratická orientace", jsou nízkou hodnotou, která vypovídá i o značném podílu demokratické orientace těchto vrstev. Oprávnění k zásadnějšímu hodnocení tohoto zjištění by nám poskytlo pouze vnější kriterium, tj. vnější srovnání se situací ve vyspělých demokraciích nebo opakování tohoto výzkumu v dnešních podmínkách.

Tento výsledek však zřejmě nedává za pravdu tvrzením, že v osmašedesátém byla demokraticky orientovaná pouze inteligence, respektive pouze její část a zbytek obyvatelstva, zejména dělníci byli orientováni nedemokraticky.

3.1.2. Druhý faktor „Způsoby prosazení demokratických principů"

Druhý faktor je ve srovnání s prvním sycen spíše otázkami „akčními" a postojovými, než hodnotovými a demokratickými principy. Profilují jej odpovědi na čtyři otázky:

- otázka 4: „Myslíte, že je správné nebo nesprávné aby státní orgány, uznají-li to za vhodné, omezily svobodu tisku, projevu a právo shromažďovací?" (faktorová zátěž 0,617)
- otázka 11: „Jak by podle Vás mělo být určováno, co je socialistické, a co nesocialistické.? Formou diskuse, nebo úředním rozhodnutím?" (faktorová zátěž 0,578)
- otázka 2: " ...kdyby se u nás projevily názory, které by vystupovaly proti socialistickému charakteru našeho státu, bylo by správné nebo nesprávné aby je státní orgány umlčely? (faktorová zátěž 0,555)
- otázka 22: „Souhlasíte s názorem, který žádá, aby občané s jiným politickým názorem, než je názor většiny, byli omezováni v některých svých požadavcích, např. chtějí-li založit své spolky, organizace, chtějí-li vystupovat v rozhlase apod.?" (faktorová zátěž 0,533)

Státní orgány nesmí omezovat svobodu tisku, svobodu projevu a právo shromažďovací.

Tato otázka (4) zjišťovala postoj československých občanů k základním občanským právům a svobodám.

Charakteristika vybranými ukazateli

Proti možnosti omezení základních občanských práv se vyslovilo 66 % dotázaných **Čechů**, z toho 47 % rozhodně, a 55 % **Slováků**, z toho 30 % „rozhodně". „Někdy ano, někdy ne" odpovědělo 20 % Čechů a 22 %Slováků. „Nevím" odpovědělo 1 % Čechů a 6 % Slováků.

Shodně s většinou populace se vyslovilo i 58 % **členů KSČ/KSS**, z toho „rozhodně" 38 %. „Někdy" odpovědělo 21 % členů KSČ/KSS. Postoj **nestraníků** se od členů KSČ/KSS lišil pouze o 7 %. Proti omezení občanských svobod se vyslovilo 64 % nestraníků, 12 % bylo naopak pro možnost jejich omezení a 21 % odpovědělo „někdy".

Respondenti, kteří **zastávali alespoň jednu funkci** odmítli státní zasahování 63 %, z toho 47 % rozhodně. „Někdy" takový zásah připustilo 26 %. Postoje respondentů **bez funkcí** se nelišily od postojů funkcionářů. Státní zasahování odmítlo 62 % respondentů bez funkcí.

Ve všech **věkových skupinách** vysoko převažuje odmítnutí možnosti omezení občanských svobod státem nad jejich akceptováním Odmítnutí se pohybuje v rozpětí od 71 % do 58 % . Nejsilněji odmítají omezení občanských svobod zralé skupiny 45-49letých (71 %) a 50-54letých (67 %), následování skupinami 25-29letých (65 %), 35-39letých (65 %), dále skupinou nejmladších, 18-24letých (64 %). V intervalu 60 % až 50 % odpovídaly skupiny 30-34letých (60 %), starších 60 let (60 %) a opatrnějšími skupinami 55-59letých (s druhou nevyšší neutrální odpovědí 25 %) a 40 - 44letých, obě s 58 %.

Také ve všech skupinách podle **vzdělání** vysoko převažuje odmítnutí možnosti omezení občanských svobod státem nad jejich akceptováním. Podpora se pohybuje v rozpětí od 75 % (vyšší a střední odborné vzdělání), do 56 % (vyučení a základní vzdělání). Možnost omezení občanských svobod odmítli také lidé s nižším odborným vzděláním, respondenti vyučení a s vysokoškolským vzděláním (62 %, 65 % a 65 %).

Muži nesouhlasili se státním omezováním občanských svobod v 67 %, se 17 % odpovědí „někdy" a 1 % odpovědí „nevím". **Ženy** nesouhlasily v 57 %, při 25 % odpovědí „někdy" a 4 % „nevím".

O tom, co je socialistické, nerozhoduje úřad, ale diskuse

Otázka číslo 11 zkoumala postoje k tomu, jak by mělo být určováno co je a co není socialistické a kdo by to měl určovat - diskusí a občany či úředním rozhodováním?

Charakteristika vybranými ukazateli:

Pro určování, který názor je či není socialistický, prostřednictvím diskuse, nikoli úředním rozhodnutím, se vyjádřilo 68 % **Čechů**, při 6 % odpovědí „úředním rozhodnutím", 19 % středových odpovědí „diskusí i úředním rozhodnutím" a 6 % odpovědí „nevím". Rozdíl odpovědí ve prospěch odpovědí demokratických je 62 %. **Slováci** se demokraticky vyjádřili 58 %, nedemokraticky 15 %, při 20 % nerozhodných odpovědích a 7 % „nevím". Rozdíl ve prospěch demokratických odpovědí je 43 %.

Také 68 % **členů KSČ/KSS**, z toho „zásadně" 28 %, se vyjádřilo pro diskusi, při 2 % „nevím" a 19 % středových odpovědí. Pro úřední rozhodování se vyslovilo pouze 11 % členů KSČ/KSS. Demokratický postoj členů KSČ/KSS je v této otázce o 5 % vyšší, než postoj **nestraníků** (63 %). Pro úřední rozhodování se vyslovilo 8 % nestraníků. Rozdíl demokratických a nedemokratických odpovědí ve prospěch demokratické orientace je téměř stejný u členů KSČ/KSS (57 %) a nestraníků (55 %).

Respondenti **zastávající alespoň jednu funkci**, se stejně jako **respondenti bez funkcí**, vyslovili 62 % pro rozhodování o tom, co je či není socialistické diskusí, nikoli úředním rozhodnutím.

Ve všech **věkových skupinách** opět vysoko převažuje pozitivní demokratický postoj preferující diskusi a odmítající úřední postup. Demokratický postoj se pohybuje v rozpětí od 79 % do 59 %. Nejsilněji diskusi preferují tři mladší kohorty: 35-39letí (79 %), 30-34letí (70 %) a 25-29letí (69 %), nejmladší, 18- 24letí, nejméně s (59 %), při nejvyšší 30 % středové odpovědi „diskusí i úředním rozhodnutím". Starší skupina 50-54letých a 55-59letých diskusi podporuje 63 %, a nad 60 let 62 %, střední skupina 45-49letých 61 %. I ve všech skupinách vzdělání vysoko převažuje odmítnutí možnosti úředního rozhodování a preferování řešení pomocí diskuse. Nejsilněji diskusi preferují vysokoškoláci (80 %) a skupina vyššího a středního odborného vzdělání se 73 %, následovány skupinou vyučených (67 %) a nižšího odborného vzdělání (63 %).

Muži dávali přednost diskusi v 68 %, při 3 % odpovědí „nevím" a 19 % „diskusí i úředním rozhodnutím". **Ženy** byly pro řešení diskusí 62 %, při 10 % odpovědí „nevím" a 20 % odpovědí středových.

Umlčení protisocialistických názorů

Otázka číslo 2 zjišťovala postoj občanů k umlčení či toleranci názorů směřujících proti socialistickému charakteru tehdejšího státu.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Češi a **Slováci** jsou zajedno v tom, že protisocialistické názory by neměly být umlčovány. Češi 50 % při 26 % podmínečné odpovědi „záleží na tom, kdo by je hlásal" a 4 % odpovědích „nevím". Slováci 48 %, při 18 % podmínečných odpovědích a 5 % odpovědích „nevím".

42 % **členů KSČ/KSS**, z toho „rozhodně" 28 %, se vyjádřilo proti umlčování nesocialistických názorů, 30 % bylo pro jejich umlčení a 24 % daly podmínečnou odpověď „záleží na tom, kdo by je hlásal". „Nevím" odpověděly 3 % členů KSČ/KSS. **Nestraníci** zaujali 51 % stejný postoj jako členové KSČ/KSS. Demokratická orientace členů KSČ/KSS v této otázce převažovala o 12 % nad nedemokratickou, demokratická orientace nestraníků převažovala rozdílem 29 %.

Proti umlčování nesocialistických názorů se vyjádřila také 47 % dotázaných, kteří **vykonávali alespoň jednu funkci**, z toho „rozhodně" 29 % Pro jejich umlčení se vyjádřilo 29 % a podmínečnou odpověď dalo 23 %. „Nevím" odpovědělo 1 % funkcionářů. Ani tento výsledek se příliš neliší od orientace respondentů **bez funkcí**, která se proti umlčení nesocialistických názorů postavila 50 %, pro umlčení se vyslovilo 22 % a 23 % se odpovědělo podmínečně.

Ve všech skupinách **věku** převládá odpor vůči potlačení nesocialistických názorů v rozpětí od 58 % (skupina 30 - 34letých) do 41 % skupina (35 - 39letí). Skupiny 30-34letých a 45-49letých (54 %) jsou následovány nejmladší skupinou 18- 24letých (51 %) a 50 - 54letých (50 %). Další skupiny mají následující hodnoty: 40-44letí 48 %, více než 60letí 47 %,25-29letí 42 %.

Zde platí postulát o přímé úměře **vzdělání** a demokratických postojů, který platí od vysokoškoláků (63 %) přes dotázané s vyšším a středním odborným a nižším odborným vzděláním (obě kategorie proti potlačení 54 %) k vyučeným (47 %).

Muži byli v tomto případě při 3 % odpovědí „nevím" méně tolerantní (48 %) než **ženy** (50 %) při 5 % odpovědí „nevím". Nesocialistické názory by umlčelo 27 % mužů a 20 % žen.

Omezování lidí s odlišným politickým názorem

Otázka 22 zjišťovala postoj občanů k většinovému omezování aktivní artikulace a manifestace menšinových politických názorů prostřednictvím organizací, spolků a médií.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Češi jsou ve 49 % tolerantní, z toho 34 % „rozhodně" a v dalších 28 % podmíněně tolerantní („záleží na politickém názoru"), při 5 % odpovědní „nevím". S omezením menšin souhlasilo 18 % Čechů. **Slováci** jsou tolerantní ve 38 %, z toho 17 % „rozhodně", při 35 % podmíněných odpovědí a 5 % odpovědí „nevím". 22 % slovenských respondentů s omezení menšin souhlasilo. Převaha demokratické orientace Čechů je v této otázce 31 %, Slováků 16 % ve prospěch demokratické orientace.

Omezování artikulace a snahy o prosazení menšinových politických názorů odmítlo 35 % **členů KSČ/KSS** a netolerantně se projevilo 26 %, při 2 % odpovědi „nevím". Slabá většina 36 % členů KSČ/KSS odpověděla podmínečně, že „záleží na tom, jaký politický názor by to byl". **Nestraníci** zaujali tolerantní postoj v 49 %, 17 % zaujalo postoj netolerantní a 29 % podmíněný.

K toleranci se přihlásila téměř polovina **funkcionářů** (48 %), 30 % souhlasilo podmíněně a 3 % neumělo odpovědět. Odpověď respondentů **bez funkcí** se příliš nelišila.: 44 % bylo orientováno demokraticky, tolerantně, 19 % netolerantně a 31 % odpovědělo podmíněně. Demokratická orientace funkcionářů převažovala 28 % nad nedemokratickou, demokratická orientace občanů 25 % nad nedemokratickou. Komunistickou stranou dosazovaní a schvalovaní funkcionáři vykazovali demokratičtější orientaci než nestraníci a občané bez funkcí.

Nejméně tolerantní se tentokrát ukázala být nejmladší **věková skupina** 18-24letých a 35-39letých (obě 40 %), pak nejstarší skupina 60letých a starších (42 %). Nejtolerantněji se projevila skupina 45-.49letých (55 %) , 30-34letých, 50-54letých (obě 54 %), následovany skupinou 25-29letých (48 %), 55-59letých (46 %), 40-44letých (44 %).

Také v případě artikulace a prosazování menšinových politických názorů ve všech skupinách **vzdělání** vysoko převažuje tolerance nad netolerantností. Skupina vysokoškoláků se s 65 % jeví jako nejtolerantnější. Následuje skupina vyššího a středního odborného vzdělání s 56 % tolerantního postoje, oproti 15 % netolerantního, následována skupinou s nižším odborným (46 %),vyučenými a základním vzděláním (45 %) a skupinou nevyučených s ukončený, základním a neukončeným základním vzděláním (41 %).

Muži jsou při 3 % odpovědí „nevím" nepatrně tolerantnější (47 %) než **ženy** (44 %) se 7 % odpovědí „nevím".

Souhrnná charakteristika faktoru 2

Jestliže první faktor sytily spíše otázky o principiálních demokratických hodnotách, druhý faktor sytí spíše otázky postojové, akční. Zřejmě díky těmto specifickým rozdílům obou faktorů se zejména ve srovnáních údajů o Češích a Slovácích více projevily skutečnosti, o nichž jsme se zmínili při interpretaci poměrně stabilní „nedemokratické" orientace slovenských respondentů. Tuto stabilně nižší demokratickou orientaci slovenských respondentů vůči respondentům českým, včetně častější nedemokratické orientace v prvním faktoru, jsme interpretovali tak, že se zřejmě jedná o latentní přítomnost jiného intenzivního kvalitativního postoje, než byl postoj indikovatelný otázkami dimenze demokratické-nedemokratické postoje. Tato latentní intervenující hodnotová orientace, většinou poměrně intenzivní, byla hodnotovou orientací nacionální, která je vůči demokratické-nedemokratické dimenzi nejednoznačná, protože může být jak demokratická, tak nedemokratická ale i protidemokratická. Tyto neměřené, ale přesto působící latentní hodnotové orientace a postoje, indikované ve výzkumu jako orientace demokratické či nedemokratické, vnášejí do naší analýzy a interpretace získaných údajů silný prvek nejednoznačnosti a nejistoty.

Trendy demokratické a nedemokratické orientace **Čechů** a **Slováků** se ve druhém faktoru obrátily: Češi jsou rozdílem 7 % orientování nedemokraticky (35 % demokratická orientace, 42 % nedemokratická). Slováci jsou naopak rozdílem 11 % orientováni demokraticky (44 %

demokratická orientace, 33 % nedemokratická). Rozdíl demokratické orientace Čechů a Slováků je 9 % ve prospěch Slováků. Středové hodnoty jsou téměř stejné: 22 % u Čechů, 23 % u Slováků.

Předpokládaná i pozorovatelná demokratické orientace **členů KSČ/KSS** byla celkovými hodnotami potvrzena 15 % rozdílem ve prospěch demokratické orientace (47 % demokratické orientace ku 32 % nedemokratické). Tato demokratická orientace však dostává význam teprve ve vztahu členů KSČ/KSS a **nestraníků**. Význam pro nepamětníky ale i pamětníky možná poněkud překvapivý, protože demokratická orientace členů KSČ/KSS byla o 12 % vyšší, než demokratická orientace nestraníků. Sama orientace nestraníků vychází s převahou 7 % jako orientace nedemokratická (35 % demokratická, 42 % nedemokratická). Aplikujeme-li na tuto situaci někdy užívaný push -pull model (model tlačení-tažení), pak na základě těchto zjištění můžeme konstatovat, že v květnu 1968 to ještě byla zřejmě československá veřejnost, která byla „tažena" k demokratické reformě členy KSČ, nikoli KSČ, která byla k této reformě tlačena demokratickou veřejností. Je otázkou, kdy a zda vůbec kdy, se tento vztah až do srpnové vojenské okupace proměnil a KSČ začala být veřejností směru v duchu algoritmů revolucí, sama tlačena. Mnoho nasvědčuje tomu, že případným bodem změny mohla být jednání v Čierné, jímž vrcholil zahraniční brzdící tlak. To by však již byla jiná analýza.

Podobný, ale slabší trend nalézáme i u **funkcionářů** a ve vztahu funkcionářů a respondentů **bez funkcí**. Funkcionáři jsou s převahou 1 % orientování demokraticky. Rozdílem 2 % jsou orientováni demokratičtěji než respondenti bez funkcí, kteří jsou orientováni spíše mírně nedemokraticky (40 %) než demokraticky (38 %)

Muži vykazují rozdílem 3 % trend k orientaci demokratické (41 %) spíše než nedemokratické (38 %), **ženy** jsou rozdílem 5 % orientovány spíše nedemokraticky (41 %) než demokraticky (36 %).

Podrobnější pohled z **věkových kategorií** vyčlení věkové skupiny 35-39letých a 40 - 44letých s převažující demokratickou orientací o 3 %.

Kategorie středoškolského a vysokoškolského **vzdělání** vykazují rozdílem 19 % (vysokoškoláci) a 10 % (středoškoláci) výrazný nedemokratický trend. Spojené kategorie nižšího vzdělání naopak vykazují rozdílem 3 % demokratický trend. Na této orientaci se pravděpodobně podílí konstatované kádrové specifikum absolventů tehdejšího středně odborného školství.

3.1.3. Třetí faktor „nedemokratičtí demokraté"

Třetí faktor je výrazně sycen otázkou 17:

- otázka 17: „Někteří lidé dnes říkají, že by se mělo zakročit proti těm osobám, které nesouhlasí s demokratizačním procesem u nás. Souhlasíte či nesouhlasíte s tímto názorem?" (faktorová zátěž 0,734)

Mělo by se zakročit proti těm, kteří nesouhlasí s demokratizačním procesem

Tato otázka měla v původním projektu ověřovat demokratičnost samotných demokratů. Proto otázku interpretujeme souřadně s ostatními otázkami, ovšem s vědomím, že bez realizace původního poslání otázky, se tato otázka může stát sběratelem většiny postojů, včetně postojů protikladných - nesouhlas vyjádří jak demokraté, tak nedemokraté. Druhá, pravděpodobnější, varianta pochopení a zodpovězení této otázky je taková, že demokraté v souvislosti s reálným stavem společnosti, chtěnými změnami a způsobem, kterým mohou tyto změny proběhnout, zodpověděli otázku nedemokraticky, protože si uvědomovali, že přeměna nedemokratického režimu nemůže proběhnout demokratickou cestou. Naopak nedemokraté, hodnotící stávající režim pozitivně a nepřející si jeho změnu, si nepřáli proti odpůrcům demokratizace zakročit a byli tedy v pravém smyslu demokratičtí.

Charakteristika vybranými ukazateli:

Češi zákrok odmítali 47 % při 5 % odpovědí „nevím" a 29 % podmíněných odpovědí „podle okolností". Pro zákrok se vyjádřilo 20 % dotázaných. **Slováci** zaujali opačný postoj. Zákrok proti odpůrcům demokratizace odmítlo 28 % slovenských respondentů a 32 % jej schválilo, při 34 % odpovědí „podle okolností".

Členové KSČ/KSS zákrok odmítli většinou 41 %, 34 % odpovědělo podmínečně „podle okolností", „nevím" odpověděly pouze 3 % . Proti odpůrcům demokratizačního procesu by zakročilo 22 % členů KSČ/KSS, z toho pouze 5 % „rozhodně". Převládá demokratická orientace rozdílem 19 %. **Nestraníci** odpověděli podobně, 40 % zákrok odmítlo, 25 % jej schválilo. Demokratická orientace převládá 15 %.

Funkcionáři zákrok proti odpůrcům demokratizačního procesu odmítli 48 % a schválili 22 %. Demokratická tendence převládá o 26 %. **Respondenti bez funkcí** takový zákrok odmítli 37 % a schválili 25 %. Demokratická tendence převládá o 13 %.

Věkové skupiny tato otázka diferencovala v intervalu odpovědí od 45 % nesouhlasu se zákrokem (skupina 35-39letých), po 34 % nesouhlasu 18-24letých. Tato nejmladší skupina se při 30 % podmínečných odpovědí „podle okolností" také stejným procentem vyjádřila pro potlačení odpůrců demokratizace. Věkové skupiny nevykazují v této otázce žádnou tendenci a jejich hodnoty jsou rozmístěny nepravidelně.

Respondenti se vyjádřili v souladu s předpokladem přímé úměrnosti demokratických odpovědí výši dosaženého **vzdělání**, tj. od vysokoškoláků (54 %), přes dotázané s vyšším a středním odborným vzděláním (49 %) a respondenty s nižším odborným vzdělání (47 %), vyučené a základní vzdělání (43 %), k nevyučeným (34 % proti, ale 28 % pro zákrok).

Postoj **mužů** a **žen** vůči potlačení odpůrců demokratizačního režimu se příliš nelišil: 42 % mužů proti, 25 % pro potlačení, při 29 % podmíněných odpovědí „podle okolností". 39 % žen se vyslovilo proti potlačení, 23 % pro při 32 % podmíněných odpovědí.

Souhrnná charakteristika faktoru 3

Slováci dosáhli v tomto faktoru rozdílem 16 % vyšších hodnot v demokratické orientaci než **Češi**.

Členové KSČ/KSS se v tomto faktoru o 4 % přiřadili k nedemokratické tendenci, **nestraníci** stejným dílem k oběma orientacím (rozdíl 1 %).

Také **funkcionáři** v tomto faktoru vykazují o 14 % nedemokratickou orientaci, oproti respondentům **bez funkcí**, kteří o 4 % vykazují demokratickou tendenci.

Muži se o 1 %, **ženy** o 2 % zařadili do nedemokratické orientace.

Věkové skupiny nevykazují v tomto faktoru žádný zřetelný trend, jejich pravidelné střídání nelze smysluplně interpretovat.

Podle vzdělání sdružená kategorie vysokoškoláků a středoškoláků vykazuje 18 % převahu nedemokratické orientace, souhrnná nižší kategorie vzdělání 2 % převahu demokratické orientace.

3.1.4. Čtvrtý faktor „práva menšin"

Čtvrtý faktor sytí otázka 9:

- otázka 9: „Považujete za správné aby se menšina, i když je přesvědčena o správnosti svého názoru, podrobila rozhodnutí většiny a přestala se snažit o jeho prosazení?" (faktorová zátěž 0,777)

Může většina upřít menšině právo usilovat legálními prostředky o získání většiny ?

Charakteristika vybranými ukazateli:

Postoj **Čechů** a **Slováků** byl v této otázce v podstatě shodný, 43 % Čechů odmítlo takové podrobení menšiny většině 25 % by je akceptovalo při 27 % odpovědí „někdy" a 5 % „nevím". Slováci tentokrát zastávali demokratický postoj o něco silněji než Češi: 45 % odmítlo, ale 30 % by takové podrobení schválilo při 20 % odpovědí „někdy" a 5 % „nevím". Slovenské odpovědi jsou vyhraněnější, ale původní trendy ve srovnání s českými trendy odpovědí zůstaly zachovány i zde. Slovenští respondenti odpověděli tentokrát o 2 % demokratičtěji, ale současně také o 4 % více nedemokraticky, než čeští respondenti. V této otázce se patrně odrážejí tehdejší národní menšinové hodnotové asociace.

36 % **členů KSČ/KSS** nesouhlasil s uvedeným podrobením menšiny většině, ale relativně hodně členů KSČ/KSS (34 %) naopak v této věci souhlasilo. „Někdy" odpovědělo 27 % členů KSČ/KSS, „nevím" 4 %. Nestraníci zaujali v tomto případě výrazně demokratičtější postoj, který převažuje nad nedemokratickým o 22 %, zatímco u členů KSČ/KSS pouze 3 %.

Postoj **funkcionářů** k právu menšin je v tomto případě o 8 % demokratičtější (44 %), než postoj členů KSČ/KSS. Odmítnutí převažuje o 13 % nad akceptováním omezení menšin (31 %). „Někdy" odpovědělo 23 % a „nevím" 3 %. Postoj občanů bez funkcí je i v této otázce demokratičtější, než postoj členů KSČ/KSS a funkcionářů, demokratická orientace převažuje o 19 %.

Postoje **věkových skupin** k právu menšin usilovat o to, stát se většinou, kontinuálně klesají od 56 % nejmladší skupiny 18-24letých, k 29 % skupiny 50-54letých. Tato indikovaná podpora zmíněného práva menšiny je nepřímo úměrná „sociálnímu mládí" věkových skupin a odráží přirozený trend. Významnější dělítko v postoji k právu menšin nalézáme mezi skupinou 55 - 59letých (36 %) a zejména 50-54letých (29 %) a všemi ostatními skupinami věku, které právo menšin podporují v rozsahu 41 % až 56 %. Postoj těchto dvou starších skupin (50-54letých a 55-59letých) byl nedemokratický (rozdílem 10 % u první a 5 % u druhé). Patrně se v něm promítala jejich životní zkušenost s národnostními a sociálními menšinami a s výkladem i uplatněním jejich práv v roce 1938 a 1948, zatímco u skupiny šedesátiletých a straších může v jejich demokratické orientaci s převahou 16 % hrát roli hodnotová orientace vstřebaná ve vrcholných létech meziválečné generace.

Podobně jako u jiných otázek z hlediska **vzdělání** také zde zaujímají nejdemokratičtější postoj dotazovaní se středoškolským vzděláním (55 %), respondenti s nižším odborným vzděláním a nevyučení (obě 48 %). Jejich demokratická orientace převažuje o 34 %, 26 % a 22 % nad nedemokratickou.

Ženy se v tomto případě projevily tolerantněji (46 %) % než **muži** (41 %). Podmínečně odpověděly obě skupiny v podstatě stejně, 24 % a 25 %.

Souhrnná charakteristika faktoru 4

Postoje **Čechů** i **Slováků** jsou v tomto faktoru vyrovnané, při zachování stabilně pozorovaných trendů. U Čechů převažuje o 1 % orientace demokratické, u Slováků jedním procentem nedemokratická. Češi jsou o 1 % orientováni demokratičtěji.

Celková orientace **členů KSČ/KSS** vychází v tomto faktoru s převahou 14 % demokraticky (48 % ku 34 %). Celková orientace **nestraníků** vychází s převahou 3 % nedemokraticky (36 % ku 39 %).

Funkcionáři jsou v tomto faktoru s převahou 6 % orientováni demokraticky (40 % ku 34 %), při 26 % středové orientace. Respondenti **bez funkcí** vykazují s převahou méně než 2 % orientaci nedemokratickou, s 23 % středové orientace.

Muži jsou s převahou 5 % orientováni demokraticky (41 % ku 36 %), **ženy** s převahou 4 % nedemokraticky (36 % ku 40 %).

Věková skupina 30-34letých je orientována demokraticky s rozdílem 19 %, skupina 40-44letých s rozdílem 12 %, skupina 50-54letých s převahou 11 %, následována skupinami 55-59letých a 25-29letých s převahou 6 %. Nedemokraticky je orientována nejmladší věková skupina 18-24letých s převahou 17 %, 35-39letých s převahou 7 %, skupina 60letých a starších s rozdílem 3 % a skupina 44-49letých s převahou 2 %.

Ve spojených kategoriích **vzdělání** vychází demokratická a nedemokratická orientace vysokoškoláků a středoškoláků shodně. V kategorii nižšího vzdělání jedním procentem ve prospěch demokratické orientace.

3.2. SUMARIZACE CHARAKTERISTIKY DEMOKRATICKÉ ORIENTACE

Pokusme se nyní všechny čtyři faktory sumarizovat a rozhodnout, kolik respondentů je orientovaných demokraticky a kolik nedemokraticky.

a) První metoda

Předpokládejme, že jednotlivé faktory si sobě jsou navzájem rovny a že se tedy jedna demokraticky orientovaná varianta respondenta v libovolném faktoru vyrovná jedné nedemokraticky orientované variantě ve faktoru jiném. Potom si určeme hranice, kdy můžeme souhrnně za všechny čtyři faktory říci, že respondent je celkově demokraticky orientovaný, kdy o něm můžeme říci, že je neutrální a kdy je orientován nedemokraticky.

Demokratičnost je vymezena prostou převahou demokratických variant nad variantami nedemokratickými. Vymezením nedemokratičnosti je převaha nedemokratických variant nad variantami demokratickými. Neutrálně orientovaní respondenti jsou všichni, kteří nespadají do výše definovaných skupin.

Do demokraticky orientované skupiny se podle tohoto vymezení zařadí 39,2 % respondentů, do skupiny orientované nedemokraticky 38,2 %, do skupiny neutrální 22,6 % respondentů. Skutečnost, že je v demokratické a nedemokratické skupině přibližně stejná část respondentů, vyplývá z vlastní faktorové analýzy. Pro nás je v tuto chvíli zajímavější, které skupiny respondentů se v obou extrémních skupinách nacházejí. V demokraticky orientované skupině je více mužů (42,8 % z jejich celkového počtu, oproti 35,4 % z celkového počtu žen), mladších respondentů s věkem do 49 let (40,2 % z jejich celkového počtu, oproti 37,7 % z celkového počtu respondentů s věkem nad 50 let) a Slováků (43,2 % z jejich celkového počtu, oproti 37,2 % z celkového počtu Čechů), členů KSČ/KSS (42,1 % z jejich celkového počtu, oproti 38,5 % z celkového počtu nestraníků). Podle ostatních sledovaných identifikačních znaků, vzdělání a funkcí, nebyly u demokraticky orientované skupiny mezi jednotlivými skupinami žádné výrazné rozdíly.

U nedemokraticky orientovaných respondentů jsou výsledky inverzní (podle pohlaví se jedná o 11,1 % více žen, podle věku o 2,9 % více respondentů nad 50 let, podle území o 4,4 % více Čechů, podle členství v KSČ/KSS o 5,4 % více nestraníků). Podle vzdělání a funkcí nebyli respondenti nijak rozdílní.

Tabulka Rozdělení demokratické orientace respondentů podle základních identifikačních znaků.

	pohlaví		vzdělání		věk		území		členství v KSČ/KSS		funkce	
	M	Ž	V	N	V	N	Č	S	A	N	A	N
D	42,8	35,4	39,9	39,1	37,7	40,2	37,2	43,2	42,1	38,5	38,8	39,4
neutrální	24,4	20,7	21,2	22,9	22,3	22,7	23,1	21,5	23,5	21,7	22,2	22,7
N	32,8	43,9	38,9	38,0	40,0	37,1	39,7	35,3	34,4	39,8	39,0	37,9

D: demokratická orientace

N: nedemokratická orientace

pohlaví: M - muži, Ž - ženy

vzdělání: V - vyšší (alespoň maturita na střední škole), N - nižší (nejvýš vyučen)

věk: V - vyšší (50 let a více), N - nižší (do 49 let)

území: Č - Čechy, S - Slovensko

členství v KSČ/KSS: A - ano, N - ne

funkce: A - ano, N - ne

Údaje v tabulce jsou uvedeny v %.

b) Druhá metoda

Nevýhodou první metody při vymezení hranic, kdy můžeme říci, že respondent je či není demokraticky orientován, je zejména disproporcionalita tří vzniklých intervalů, prostřední interval, který zahrnuje respondenty orientované neutrálně, je příliš striktně vymezen. Při prostém sčítání hodnot, kdy nedemokratickou variantu faktoru hodnotíme -1, demokratickou variantu +1 a neutrální 0, za původní čtyři faktory je 9 možných variant, jako výslednou neutrální skupinu jsme považovali pouze respondenty kteří tímto součtem získali právě 0 bodů.

Ve druhé variantě proto středovou neutrální skupinu rozšíříme o respondenty, u kterých převážily demokratické varianty faktorů o jednu varianty nedemokratické, nebo naopak, nedemokratické varianty faktorů převážily o jednu varianty demokratické. Takto nám vzniknou tři stejně široké intervaly, při číselném vyjádření jsou to intervaly -4;-2, -1;1 a 2;4.

Rozdíl mezi první a druhou metodou v závislosti na identifikačních znacích se odlišuje pouze podle věku a vzdělání, ostatní znaky zůstávají poměrně stejné.

Tabulka Porovnání identifikačních znaků věku a vzdělání podle první a druhé metody.

	VĚK				VZDĚLÁNÍ			
	1. metoda		2. metoda		1. metoda		2. metoda	
	V	N	V	N	V	N	V	N
D	37,7	40,2	22,2	20,4	39,8	39,2	20,0	21,4
neutrální	22,3	22,7	52,6	61,0	21,2	22,9	61,8	56,7
N	40,0	37,1	25,2	18,6	38,0	38,9	18,2	21,9

D: demokratická orientace

N: nedemokratická orientace

vzdělání: V - vyšší (alespoň maturita na střední škole), N - nižší (nejvýš vyučen)

věk: V - vyšší (50 let a více), N - nižší (do 49 let)

Údaje v tabulce jsou uvedeny v %.

Mezi jednotlivými skupinami identifikačních znaků není ani podle druhé metody výraznější rozdíl, ovšem v demokratické orientaci se vztahy obrátily, podle první metody je demokraticky orientovaných více respondentů s nižším věkem a respondentů s vyšším vzděláním, podle druhé metody je to naopak více respondentů s vyšším věkem a nižším vzděláním. V nedemokratické orientaci zůstaly vztahy zachovány, stále je více respondentů s vyšším věkem a respondentů s nižším vzděláním, rozdíly se zde v obou identifikačních znacích dále prohloubily. Podle první metody byl rozdíl mezi jednotlivými věkovými skupinami 2,9 %, mezi vzdělanostními skupinami 0,9 %. Podle metody druhé je rozdíl z hlediska věku 6,6 % a vzdělání 3,7 %. Můžeme tedy konstatovat, že respondenti s vyšším věkem a respondenti s nižším vzděláním jsou v obou pólech více extrémní, než respondenti s věkem nižším a respondenti se vzděláním vyšším.

c) Třetí metoda

V obou předcházejících metodách jsme považovali všechny čtyři faktory za rovnocenné, neuvažovali jsme, že každý má ve výsledném modelu, který faktorová analýza vytvořila, různou váhu (faktorovou zátěž). Proto i výsledné hodnoty v těchto faktorech by měly mít takový význam, jako má ten který dotyčný faktor v celém modelu. Přiřadíme proto jednotlivým faktorům následující váhu:

Tabulka Váha jednotlivých faktorů pro třetí metodu.

	váha
1. faktor	31,038
2. faktor	27,171
3. faktor	21,455
4. faktor	20,336
celkem	100,000

Dále rozdělíme získané hodnoty, které jsou v intervalu od -100 do 100, do tří intervalů tak, že skupina s demokratickou orientací obsahuje respondenty s hodnotami 20;100, skupina s nedemokratickou orientací -20;-100 a skupina s neutrální orientací -20;20. Je samozřejmě možné použít meze jiné, ovšem vždy je třeba dbát na to, aby v každé z těchto skupin byl i v druhém stupni třídění dostatečný počet respondentů.

Do demokraticky orientované skupiny se tedy zařadí 33,6 % respondentů, do nedemokraticky orientované skupiny 32,7 % respondentů a do skupiny s neutrální orientací 33,7 % respondentů. Opět je pro nás spíše než velikost jednotlivých skupin významnější jejich složení. V demokraticky orientované skupině respondentů je více mužů (36,7 %) než žen (30,4 %), více respondentů mladších (34,8 %) než starších (31,8 %). U ostatních identifikačních znaků, vzdělání, území, členství v KSČ/KSS a funkcí rozdíl mezi skupinami respondentů v rámci demokratické orientace nedosáhl 3 %.

V rámci nedemokraticky orientované skupiny je více žen než mužů (o 12,7 %), více respondentů s nižším než vyšším vzděláním (o 5,1 %), více respondentů starších než mladších (o 6,7 %) a více členů KSČ/KSS než nestraníků (o 4,1 %). Podle identifikačních znaků území a funkce nedosáhl rozdíl ani jeden procentní bod.

Tabulka Rozdělení demokratické orientace respondentů určené třetí metodou podle základních identifikačních znaků.

	pohlaví		**vzdělání**		**věk**		**území**		**členství v KSČ/KSS**		**funkce**	
	M	Ž	V	N	V	N	Č	S	A	N	A	N
D	36,7	30,4	35,7	33,1	31,8	34,8	33,4	34,1	32,5	34,3	31,8	34,2
neutrální	36,8	30,4	35,7	33,2	31,4	35,1	34,2	32,7	37,7	31,8	35,8	32,9
N	26,5	39,2	28,6	33,7	36,8	30,1	32,4	33,2	29,8	33,9	32,4	32,9

D: demokratická orientace

N: nedemokratická orientace

pohlaví: M - muži, Ž - ženy

vzdělání: V - vyšší (alespoň maturita na střední škole), N - nižší (nejvýš vyučen)

věk: V - vyšší (50 let a více), N - nižší (do 49 let)

území: Č - Čechy, S - Slovensko

členství v KSČ/KSS: A - ano, N - ne

funkce: A - ano, N - ne

Údaje v tabulce jsou uvedeny v %.

Výsledky získané popsanými postupy jsou jednou z možných matematických aproximací a tak je třeba je chápat, kterákoli z těchto tří metod je velice zjednodušující a zobecňující, má ilustrační a interpretační význam, neklade si za cíl být jednoznačným arbitrem. Každá další metoda by zřejmě byla stejně dobrá jako tyto uvedené, má ale měla by jiná pozitiva a negativa.

3.3. AKTIVITA

Do této analýzy vstoupilo všech 6 otázek (5, 6, 7, 18, 20, 27), které se aktivity týkají, i když zejména otázky 5, 6 a 7 byly vzájemně výrazně závislé. Byly extrahovány 2 faktory, které celkem vysvětlily 65,216 % variance, z toho první faktor 37,229 %, druhý faktor 27,987 %. První faktor je výrazně sycen otázkami 5, 6, 7 (faktorové zátěže 0,790, 0,915 a 0,852), druhý faktor potom otázkami 18, 20, 27 (faktorové zátěže 0,735, 0,729 a 0,730).

V analýze byla použita metoda rotace Varimax.

Otázky sledující aktivitu občanů byly do průzkumu zařazeny z důvodu nalezení reálných adresátů a opor v populaci pro tehdejší reformu politického systému. Dnes po 32 letech nás zajímá spíše teoretická otázka hodnotové a postojové orientace tehdejší československé populace. Formulace otázek této dimenze nejsou pro faktorovou analýzu optimální a také tehdejší oponenti (M. Disman a V. Lamser) upozorňovali na problematickou formulaci této dimense jako dvoupólové.

Faktorovou analýzu aktivity a její faktory nebudeme proto dále podrobně zkoumat, dimenze aktivity nám slouží pouze k porovnání s analýzou demokratické orientace, a proto budeme pro další práci používat součet obou faktorů aktivity podle třetí metody tak, jak tomu bylo u demokratické orientace.

3.3.1. Demokratická orientace podle aktivity

Jedním z úkolů projektu bylo hledání vzájemného vztahu mezi politickou orientací populace (definovaná jako kontinuum s póly demokratické a nedemokratické orientace) a politickou angažovaností (aktivita populace, definovaná jako aktivita - pasivita). Výchozí teze byla taková, že mezi těmito dvěma charakteristikami je vzájemný vztah, u demokraticky orientované populace je více aktivních a méně pasivních, než mezi populací nedemokraticky orientovanou.

Pokud hledáme vztah mezi demokratickou orientací a šesti na aktivitu orientovanými otázkami, potom u jednotlivých otázek vypadá rozdělení demokraticky a nedemokraticky orientovaných respondentů podle aktivity následovně (demokraticky orientovaní respondenti = 100 %, nedemokraticky orientovaní respondenti = 100 %):

Tabulka Rozdělení demokratické orientace podle aktivity.

	5. otázka		6. otázka		7. otázka		18. otázka		20. otázka		27. otázka	
	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P
D	34,1	44,4	20,2	60,6	15,2	71,1	52,9	22,9	63,4	12,7	25,2	38,9
N	31,0	54,5	18,0	65,6	12,1	72,5	40,4	29,4	61,0	15,1	27,4	43,3
rozdíl D-N	+3,1	-10,1	+2,2	-5,0	+3,1	-1,4	+12,5	-6,5	+2,4	-2,4	+2,2	-4,4

D: demokratická orientace

N: nedemokratická orientace

A- aktivně orientovaní respondenti

P- pasivně orientovaní respondenti

D- demokraticky orientovaní respondenti

N- nedemokraticky orientovaní respondenti

U všech otázek aktivity podle rozdělení na demokratické a nedemokratické vždy převažovali mezi aktivními demokraticky orientovaní respondenti nad nedemokratickými (průměrně o 4,3 %), naopak mezi pasivními respondenty převažovali respondenti nedemokraticky orientovaní nad respondenty orientovanými demokraticky (průměrně o 5,0 %).

Pokud hledáme vztah mezi demokratickou orientací a aktivitou (součet obou podle třetí metody), potom u jednotlivých otázek vypadá rozdělení demokraticky a nedemokraticky orientovaných respondentů podle aktivity následovně (demokraticky orientovaní respondenti = 100 %, nedemokraticky orientovaní respondenti = 100 %):

Tabulka Rozdělení demokratické orientace podle aktivity.

	A	P
D	29,7	30,2
N	27,2	43,8

Pokud vezmeme všechny respondenty jako celek, je rozdělení na všechny možné kombinace následující:

Tabulka Úplné rozdělení demokratické orientace podle aktivity.

	faktor aktivity		
faktor demokratické orientace	A	neutrál	P
D	10,0	13,5	10,1
neutrál	12,5	10,5	10,8
N	8,9	9,5	14,3

A- aktivně orientovaní respondenti

P- pasivně orientovaní respondenti

D- demokraticky orientovaní respondenti

N- nedemokraticky orientovaní respondenti

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že je více respondentů neutrálních alespoň v jedné z charakteristik (56,7 %), než je respondentů orientovaných vyhraněně v obou dvou charakteristikách (43,3 %). Respondentů neutrálních v obou dvou orientacích, demokratické a aktivity, je pouze 10,5 % respondentů. Také zde je zřejmé, že mezi aktivními převažují respondenti demokraticky orientovaní (10,0 %) oproti respondentům orientovaným nedemokraticky (8,9 %). Současně taky mezi pasivními respondenty převažují respondenti nedemokraticky orientovaní (14,3 %) oproti respondentům orientovaným demokraticky (10,1 %). Můžeme tedy konstatovat, že jedna z výchozích hypotéz, tedy že demokraticky orientovaná populace je aktivnější, než ta část populace, která je orientovaná nedemokraticky, je potvrzená.

SHRNUTÍ

O událostech roku šedesát osm již bylo napsáno mnoho, stejně tak je mnoho názorů na to, co se vlastně v tomto roce odehrávalo. Všechny tyto názory ovšem narážejí na skutečnost, že odrážejí vlastní zážitky a zkušenosti jednotlivců nebo odrážejí politické zájmy, že ale nejsou podloženy jednoznačnými daty, která by dění v celé společnosti podchytila. V tomto směru je význam nalezených dotazníků projektu „Politická orientace československé populace v roce 1968" naprosto unikátní a nezastupitelný. Tento projekt totiž mapoval demokratické hodnoty a postoje veřejnosti a dění v celé společnosti. Předkládaná data jsou proto především polemikou in medias res, nikoli názorovou polemikou ad personam, s nimiž nás mnohdy pojí pamětnické i přátelské vztahy[1]. Současně je tento projekt vědeckým základem pro hodnocení událostí roku 1968 v Československé socialistické republice.

V desíti svobodných polistopadových létech bylo odbornou i mediální veřejností formulováno několik variant hodnocení událostí předcházejících okupaci 1968:

a) pokus o vylepšení komunismu,

b) snaha o jiný způsob existence marxistů v totalitním režimu,

c) vnitrostranická záležitost, boj uvnitř KSČ, která se společnosti netýkala; („široké lidové vrstvy byly a zůstaly ve sféře politického myšlení retardované až negramotné", „Zklamali nejen vůdci, svou politickou nezralost projevila většina národa"),

d) hlavní společenský rozpor probíhal mezi komunisty a ostatními („Fronta hlubokého společenského konfliktu probíhala a dosud probíhá mezi komunistickou stranou a nestraníky. Dokonce i v roce 1968 tudy stále ještě probíhala - byť linie fronty poněkud rozmazaná."),

e) nezodpovědná avantýra, která měla tragické důsledky

Komentář:

Předložené výsledky výzkumu „Postojů občanů k politice" z května 1968 ukazují následující:

Postoje a hodnoty respondentů byly postoji a hodnotami občanů demokratických evropských zemí. Výsledky ukázaly, že československá společnost je demokraticky stejně vyspělá, jako byla v období první republiky a stejně jako je tomu v době současné. Odpovědi, které občané uváděli, byly jednoznačně vyjádřením *pro tradiční parlamentní demokracii* (soupeření stran volbami o moc ve státě, svobodné šíření i nesocialistických názorů, právo menšin manifestovat svůj názor a usilovat o získání většiny, tolerance atd.).

Ukázalo se, že výzkum identifikuje normální rozdělení na demokraty a nedemokraty, které v demokratických zemích obvykle s určitými odchylkami vůči *celkově převládající demokratické orientaci* probíhá napříč společenskou strukturou, např. podle stupně vzdělání, věku a samozřejmě též uvnitř skupiny členů KSČ a funkcionářů, mezi Čechy a Slováky atd. Toto rozdělení na demokraty a nedemokraty se vyskytuje i v současné české společnosti. Základní otázkou našeho výzkumu bylo ovšem zjistit, podle které charakteristiky či skupiny charakteristik základní štěpící rozpor (cleavage) probíhá.

[1] Hodnocení v uvozovkách jsou převzata z odborných publikací, nikoli z novin, ale z právě uvedených důvodů je v této publikaci neodkazujeme autorsky.

Většina názorů na události roku šedesát osm tvrdí, že rozpor probíhal mezi členy KSČ/KSS a nestraníky, resp. uvnitř strany mezi členy KSČ/KSS. Převládající hodnoty a postoje identifikované ve výzkumu u členů KSČ/KSS i nestraníků, funkcionářů i občanů bez funkcí nebyly hodnotami komunistickými (nedemokratickými), ani reformně komunistickými, či jinými postoji k vylepšení komunismu. Pokud jde o samotnou KSČ, pak výsledky týkající se hodnot a postojů členů tehdejší KSČ nám tuto stranu představují na pokraji podobné implose, jaké KSČ podlehla koncem roku 1989 a během roku 1990. KSČ se v 60. létech zejména po Chruščovových ideách o nástupu „všelidové společnosti" právě v Československu začala rozplývat ve společnosti, v níž se současně, jak tehdy psal Z. Brzezinski, „jako o starých, hybernovaných společenských strukturách, které se opět začínaly vynořovat". *Většinové, demokraticky orientované postoje tehdejších členů KSČ a dotázaných, kteří vykonávali alespoň jednu funkci, vykazují vyšší hodnoty, než demokratická orientace ostatní populace.*

Zajímavý vztah nacházíme při porovnávání respondentů podle pohlaví. Na rozdíl od všech ostatních charakteristik byli totiž muži v každém faktoru alespoň s minimálním rozdílem 4 % demokratičtější, než ženy. V souhrnu všech čtyř faktorů ale nebylo pohlaví dělícím znaménkem mezi československou veřejností.

Významný rozdíl můžeme najít mezi respondenty s vyšším (vzdělání vysokoškolské nebo středoškolské s maturitou) a nižším vzděláním (s ukončeným a neukončeným vzděláním, vyučen a vyučen s maturitou). respondenti s vyšším vzděláním byli demokratičtější v prvním, respondenti s nižším vzděláním ve druhém a třetím faktoru, ve čtvrtém faktoru byly obě skupiny (stejně jako u dělení podle území) vyrovnané. Procentuální rozdíly u vzdělanostních skupin nejsou ovšem tak velké, jako u dělení respondentů podle území. V porovnání s ostatními charakteristikami (funkce, členství ve straně, věk) je tento rozdíl ale významný.

Součástí analýz bylo i dělení na město - venkov a dělníci - inteligence. V prvním případě se ukázal významnější rozdíl v prvním a čtvrtém faktoru, kdy se vyprofilovala skupina velkých obcí a malých měst s počtem obyvatel od 2 do 20 tisíc, která byla v prvním faktoru „Základní demokratické principy" více demokratická a ve čtvrtém „Práva menšin" méně demokratická, než skupiny ostatní. V dělení na dělníky (ze souboru vybráni kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci) a inteligenci (administrativní, inženýrsko-techničtí a duševní pracovníci) se ukázal rozdíl v prvním a třetím („Nedemokratičtí demokraté") faktoru. V prvním faktoru byli více demokratičtí intelektuálové, ve třetím naopak dělníci. V celkovém souhrnu s ostatními faktory ovšem nebyl ani tento rozdíl významný.

Hlavní štěpící rozpor (cleavage), o němž nás informují data výzkumu, probíhal mezi Čechy a Slováky. Při pohledu na prosté třídění druhého stupně podle území, je většina otázek zodpovězena Čechy demokratičtěji, než Slováky, v části otázek jsou odpovědi vyrovnané. Ovšem při podrobném zkoumání faktorové analýzy dojdeme k závěru, že v prvním a čtvrtém faktoru, tedy faktorech „Základní demokratické principy" a „Práva menšin" je postavení Čechů demokratičtější, než postavení Slováků (v prvním faktoru o 18 % a ve čtvrtém faktoru o 2 %), v nedemokratické orientaci převažují Slováci v prvním faktoru o 16 %, ve čtvrtém pak o 1 %. Naopak ve druhém a třetím faktoru, pojmenovaných „Způsoby prosazení demokratických principů" a „Nedemokratičtí demokraté" je demokratičtější postavení Slováků, než postavení Čechů (ve druhém faktoru o 9 %, ve třetím

o 16 %), v nedemokratické orientaci zase převažují Češi nad Slováky (ve druhém faktoru o 9 %, ve třetím o 19 %). Při obsahové analýze otázek, které jednotlivé faktory obsahují, jsme dospěli k závěru, že první faktor u Čechů a druhý faktor u Slováků, čtvrtý faktor u Čechů a třetí faktor u Slováků se svým způsobem suplují. Tam, kde Češi vnímají především nezadatelná občanská práva (je správné hlásat i nesocialistické názory, je správná existence i jiných politických stran, které mohou ve volbách soutěžit o moc, je správné povolit skupině osob založení samostatné organizace, spolku, je správné hájit občanská práva třeba i stávkou) a práva menšin, tam Slováci slyší spíše na jejich demokratický způsob prosazení (stát nesmí omezovat svobodu tisku, projevu, stát nesmí úředním rozhodnutím určovat, co je socialistické, není správné potlačovat protisocialistické názory, nesmí být potlačováni občané s jiným názorem, než je názor většiny a ani se nesmí zakročit proti odpůrcům demokratického procesu). Otázky v prvním oproti v druhém faktoru byly vůči sobě navzájem zrcadlové; otázky 12, 13, 15. a 16 (sytící faktor první) byly orientovány pozitivně (je správné), otázky 4, 2 a 22 (sytící faktor druhý) byly orientovány negativně (nesmí se). Češi ovšem odpovídali více demokraticky na pozitivní varianty, Slováci na varianty negativní. Faktorová analýza podchytila skutečnost, že Češi a Slováci měli (a mají) na demokracii trochu odlišný pohled. Pro Čechy je demokracie spíše právy, která tato s sebou přináší, pro Slováky je spíše vymezením toho, co je v demokracii nepřípustné.

SUMMARY

In the ten free post-November years, the followings evaluations of the "Prague Spring" 1968 were formulated in specialized publications and then in media, too:

a) It was only an attempt at the improvement of communism;

b) It was only an effort at another way of the existence of Marxists in a totalitarian regime;

c) It was only an internal party matter, a struggle inside the KSČ which did not concern the society as a whole;

d) The main social discrepancy took place between communist and the others ("Not only leaders did deceive, but most of the nation showed their political immaturity", "wide sections of the public had been and remained retarded and even illiterate in the sphere of political thinking").[1]

These theses became dominant Czech and quasi-scientific stereotypes about the "Prague Spring" 1968. The results of the research on "Attitudes of citizens towards the politics" as of May 1968 disprove all the above-mentioned theses as being absolutely proofless. The mentioned results show the following:

The respondents' attitudes and values were those of citizens quite common in European democracies, where most citizens support democratic values and attitudes. The then Czechoslovak society was probably on the same level of democratic maturity as it was in the period of the first republic and as it is nowadays. Majority responds given by citizens were an unambiguous statement *in favour of traditional parliamentary democracy* (competition of parties in elections for their power in the state, free spreading of even unsocialistic opinions, right of minorities to manifest their opinions and to strive for gaining majority, tolerance etc.).

The research turned out to identify normal division into democrats and non-democrats, which usually takes place in democratic countries straight through the social structure, with certain varieties in relation to the *generally prevailing democratic orientation*, e.g. according to the level of education, age and of course also within the group of Communist Party members and officials, between the Czechs and Slovaks etc. Similar division into democrats and non-democrats is probably proceeding in the present Czech society, too. This general finding of the research controverts various unsubstantiated theses about undemocratism of the Czechs and Slovaks and their immaturity.

A basic question of our analysis was to find out the characteristics or groups of characteristics according to which the basic cleavage proceeds.

According to the still prevailing stereotype, the then basic social and political cleavage took place between the members of the KSČ and non-parties, or inside the Communist Party between its members. Predominant values and attitudes identified in both members of the

[1] The evaluations in commas are taken over from specialized publications, not from newspapers. As we are interested in the controversy in media res, we do not quote authors of the above formulations, which became dominant media stereotypes concerning 1968.

Communist Party of Czechoslovakia/Communist Party of Slovakia and non-parties, officials and citizens without any functions were neither communist (undemocratic) nor reform-communist values, nor any other attitudes towards the improvement of communism, nor apolitical, anticommunist or undemocratic attitudes. As far as the KSČ is concerned, the results related to the values and attitudes of its then members represent this party on the edge of a similar implosion, in which the Communist Party appeared by the end of 1989 and during the next year 1990. In the 60s, particularly following Khrushchev's ideas of an entrance of a "nation-wide society", it was Czechoslovakia where its Communist Party became to dissolve in the society, where, after Z. Brzezinski, "the old, dormant social structures began to emerge again". *Majority, democratically oriented attitudes of the then members of KSČ and respondents, who had at least one function, showed higher values in democratic orientation than democratic attitudes of the rest of population.* This finding proves that the prevailing thesis concerning the then fundamental cleavage between the society and KSČ, parties and non-parties is absolutely proofless and false.

An interesting relation can be found when comparing respondents according to their sex. By contrast with all the other characteristics, men were more democratic than women at least by 4% in each factor. In the total of all four factors, sex was not a characteristic differentiating the Czechoslovak general public.

A significant difference can be seen between the respondents with higher (university or secondary education with GCE) and those with lower education (finished or unfinished, vocational school education, vocational school education with GCE). The respondents with higher education were more democratic in the first factor; those with lower education were more democratic in the second and third ones, while in the fourth factor both the groups showed equal results (as well as in the division according to the territory). Percent differences in democratic and non-democratic orientation are not so high in educational groups as they are in respondents differentiated according to the territory. In comparison with the other characteristics (function, party membership, age) this difference is significant, however.

A part of the analyses was an attempt to find a possible cleavage from the viewpoint of a city versus countryside and labourers versus intelligentsia. As to the first relation, more significant differences were found in the first and fourth factors. There was profiled a group of big towns and small cities with 2 to 20 thousand inhabitants. As compared to the other groups, this group was more democratic in the first factor, named "Basic democratic principles", and less democratic in the fourth factor "Rights of minorities". In the division into labourers (there were chosen both skilled and unskilled workers) and intelligentsia, there were differences in the first and third factors ("Undemocratic democrats"). It was the group of intelligentsia, who were more democratic in the first factor, while in the third factor labourers were those more democratic. Within the total of all the other factors it was not a significant difference either.

The only cleavage, which follows from the research data, took place between the Czechs and Slovaks. A simple comparative classification according to the territory shows that most questions were answered in a more democratic manner by the Czechs than the Slovaks, while a part of questions was quite levelled. When examining in detail the factor analysis, we would come to a conclusion, that in the first and fourth factors, i.e. the factors "Basic

democratic principles" and "Rights of minorities", the position of the Czechs is more democratic than that of the Slovaks (by 18% in the first factor and by 2% in the second one). In undemocratic orientation, there prevail the Slovaks by 16% in the first factor and by 1% in the fourth one. On the contrary, in the second and third factors, named "Ways of the enforcement of democratic principles" and "Undemocratic democrats", the position of the Slovaks is more democratic than that of the Czechs (by 9% in the second factor and by 16% in the third one), while the Czechs predominate over the Slovaks in undemocratic orientation (by 9% in the second factor and by 19% in the third one). When analysing the contents of the questions encompassed in the individual factors, we have come to a conclusion that the first factor in the Czechs and the second factor in the Slovaks, as well as the fourth factor in the Czechs and the third factor in the Slovaks substitute each other to a certain extent, that is that they reflect different accents in the conception of democracy in the Czechs and Slovaks. While the Czechs perceived first of all vested civil rights (it is right to advocate even unsocialistic opinions; the existence of other political parties, which can compete for power in elections, is right; it is right to permit a group of people to found an independent organization, association; it is right to defend civil rights even by help of strikes) and rights of minorities, the Slovaks were more sensitive to their democratic enforcement (the state should not derogate its citizens from their freedom of press, freedom of speech; the state should not assign via its rulings what is socialistic; it is not right to suppress antisocialist opinions; citizens holding another opinion than is that of the majority should not be suppressed; those dissenting from the democratic process should not be suppressed either). The Slovaks' national attitude and their interpretation of questions, quite different from those of the Czechs, seem to be encompassed in the above accent. Questions in the first factor, by contrast to the second one, were in a mirror-image relation to each other; questions 12, 13, 15, and 16 (saturating factor no. one) were oriented positively (it is right), whereas questions 4, 2, and 22 (saturating factor no. two) were oriented negatively (should not be).

The Czechs responded more democratically to the positive variants, while the Slovaks to the negative ones. The factor analysis recorded the fact that the Czechs and Slovaks had (and still have) a little bit different opinion on democracy. As to the Czechs, democracy represents rather rights, which it brings, while for the Slovaks it is a definition of what is admittable within the democracy.

ZUSAMMENFASSUNG

In den zehn freien Jahren nach den Ereignissen im November 1989 wurden in den Fachpublikationen und anschließend in den Medien folgende Einschätzungen des „Prager Frühlings“ 1968 formuliert:

a) Es handelte sich hierbei lediglich um den Versuch einer Verbesserung des Kommunismus.

b) Es handelte sich hierbei lediglich um das Bemühen der Marxisten, in einem totalitären Regime eine andere Existenzweise zu finden.

c) Es handelte sich hierbei lediglich um eine innerparteiliche Angelegenheit, um einen Kampf innerhalb der KPTsch, der die Gesellschaft nicht berührte.

d) Der Hauptwiderspruch bestand zwischen den Kommunisten und den „anderen“. („Die Frontlinie des tiefen gesellschaftlichen Konflikts verlief … zwischen der Kommunistischen Partei und den Nichtparteimitgliedern.“)

e) Es handelte sich um ein verantwortungsloses Abenteuer, das tragische Auswirkungen besaß. („Nicht nur die Führer haben enttäuscht, die Mehrheit des Volkes legte seine politische Unreife offen.“ „Die breiten Volksmassen erwiesen sich in der Sphäre des politischen Denkens als zurückgeblieben bis ungebildet.“)[1]

Die angeführten Thesen avancierten in der tschechischen Öffentlichkeit zu den dominierenden politischen und quasiwissenschaftlichen Stereotypen hinsichtlich des „Prager Frühlings“ 1968. Das Forschungsprojekt „Die Haltung der Bürger zur Politik“ aus dem Mai 1968 widerlegt alle diese Thesen als völlig unbegründet. Die Ergebnisse der vorgenommenen Untersuchungen legen vielmehr Folgendes offen:

Die Haltungen und Wertvorstellungen der Respondenten entsprachen den Haltungen und Wertvorstellungen, die in den europäischen Demokratien üblich sind. In diesen Staaten vertritt die Mehrheit der Bürger demokratische Wertvorstellungen und Standpunkte. Die damalige tschechoslowakische Gesellschaft war vermutlich gleichermaßen demokratisch entwickelt, wie dies in der Ersten Republik der Fall war oder in der Gegenwart der Fall ist. In den mehrheitlich von den Bürgern geäußerten Antworten kam eindeutig eine positive Haltung *zur traditionellen parlamentarischen Demokratie* (Wettstreit der Parteien um die Macht im Staate mit dem Mittel der Wahlen, freie Verbreitung auch nichtsozialistischer Ansichten, das Recht der Minderheit, ihre Ansichten darzulegen und um die Gewinnung der Mehrheit zu ringen, Toleranz usw.) zum Ausdruck.

Die Untersuchung wies die normale Unterteilung in Demokraten und Nichtdemokraten nach, die in den demokratischen Ländern mit gewissen Schwankungen gegenüber *der insgesamt überwiegenden demokratischen Orientierung* gewöhnlicherweise quer durch die gesellschaftliche Struktur verläuft. Diese normale Unterteilung fand sich beispielsweise in den verschiedenen Bevölkerungsgruppen entsprechend dem erreichten Bildungsgrad, dem Lebensalter und natürlich auch innerhalb der Gruppe der Mitglieder und Funktionäre der

[1] Die Einschätzungen in den Anführungszeichen sind Fachpublikationen, nicht etwa Zeitungen entnommen. Da es uns um eine Polemik in medias res geht, zitieren wir die Autoren dieser Formulierungen, die inzwischen zu dominierenden Stereotypen hinsichtlich des Jahres 1968 geworden sind, nicht.

KPTsch, sowie zwischen den Tschechen bzw. Slowaken usw. Eine ähnliche Unterteilung in Demokraten und Nichtdemokraten besteht vermutlich auch in der gegenwärtigen tschechischen Gesellschaft. Diese zusammenfassende Feststellung der Untersuchung widerlegt verschiede unbegründete Thesen hinsichtlich des nichtdemokratischen Charakters der Tschechen und Slowaken sowie hinsichtlich ihrer Unreife in Fragen der Demokratie.

Das Hauptziel unserer Analyse bestand darin festzustellen, nach welchen Charakteristika oder Gruppen von Charakteristika sich der grundlegende, aufspaltende Widerspruch (cleavage) konstituiert.

Nach den bisher überwiegenden Stereotypen verlief der grundlegende gesellschaftliche und politische Widerspruch damals zwischen der KPTsch-Mitgliedern und den Nichtparteimitgliedern, bzw. innerhalb der KPTsch zwischen deren Mitgliedern. Die überwiegenden Wertvorstellungen und Haltungen, die im Ergebnis der Untersuchung bei den Mitgliedern der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei bzw. der Kommunistischen Partei der Slowakei, bei Funktionären sowie Bürgern ohne Funktionen zu Vorschein kamen, stellen jedoch weder kommunistische (undemokratische), noch reformkommunistische oder auf eine Verbesserung des Kommunismus zielende Wertvorstellungen dar. Auch apolitische, antikommunistische und undemokratische Haltungen überwogen nicht. Was die KPTsch selbst betrifft, so zeigen die Untersuchungsergebnisse, die die Wertvorstellungen und Haltungen der damaligen Parteimitglieder betreffen, diese Partei am Rande einer ähnlichen Implosion, wie sie in der Partei gegen Ende des Jahres 1989 und im Verlaufe des Jahres 1990 ablief. Die KPTsch begann sich in den sechziger Jahren, insbesondere im Ergebnis des Ideen Chrustschows hinsichtlich des Beginns des Aufbaus der „sozialistischen Menschengemeinschaft“ gerade in der Tschechoslowakei in der Gesellschaft aufzulösen, in einer Gesellschaft, in der gleichzeitig, wie damals Z. Brzezinski schrieb, „sich die alten, hybernovierten gesellschaftlichen Strukturen erneut durchzusetzen begannen“. *Die mehrheitlichen, demokratisch orientierten Haltungen der damaligen KPTsch-Mitglieder und derjenigen, die wenigstens eine Funktion ausübten, weisen einen höheren Wert der demokratischen Orientierung aus, als die demokratischen Haltungen der übrigen Population.* Diese Feststellung beweist, daß die gegenwärtig dominierende These über den damaligen fundamentalen Widerspruch zwischen der Gesellschaft und der KPTsch, zwischen den Parteimitgliedern und den Nichtparteimitgliedern völlig unbegründet und unwahr ist.

Eine interessante Beziehung stellt man beim Vergleich der Respondenten entsprechend dem Geschlecht fest. Im Unterschied zu allen übrigen Charakteristika waren nämlich die Männer bei jedem Faktoren zumindest mit einem minimalen Unterschied von 4% demokratischer als die Frauen. In der Zusammenfassung aller vier Faktoren stellte das Geschlecht allerdings kein differenzierendes Merkmal innerhalb der tschechoslowakischen Öffentlichkeit dar.

Einen bedeutsamen Unterschied kann man zwischen den Respondenten mit höherer Bildung (Hochschule oder Mittelschule mit Abitur) und niedrigerer Bildung (abgeschlossener oder nicht abgeschlossener Grundschulbesuch, Berufsausbildung und Berufsausbildung mit Abitur) feststellen. Die Respondenten mit höherer Bildung waren hinsichtlich des ersten, die Respondenten mit niedrigerer Bildung hinsichtlich des zweiten und dritten Faktoren demokratischer. Hinsichtlich des vierten Faktoren zeigten sich beide

Gruppen (genauso wie bei der territorialen Unterteilung) ausgeglichen. Im Vergleich zu den übrigen Charakteristika (Funktion, Parteimitgliedschaft, Alter) ist dieser Unterschied allerdings bedeutsam.

Einen Bestandteil der Analysen bildete der eventuelle spaltende Widerspruch (cleavage) unter dem Aspekt des Verhältnisses zwischen Stadt und Land bzw. zwischen Arbeitern und Intelligenz. Im ersten Falle zeigte sich ein bedeutsamerer Unterschied hinsichtlich des vierten Faktoren, in dem sich eine Gruppe der großen Kommunen und der Kleinstädte mit einer Einwohnerzahl von zwei- bis zwanzigtausend herauskristallisierte, die sich hinsichtlich des ersten, „demokratische Grundprinzipien" genannten Faktoren als demokratischer und hinsichtlich des vierten Faktoren „Minderheitenrechte" als weniger demokratisch erwies als die übrigen Gruppen. Bei der Unterteilung in Arbeiter (Aus der Gruppe der Respondenten wurden qualifizierte und unqualifizierte Arbeiter ausgewählt.) und in Angehörige der Intelligenz (administrative, ingenieurtechnische und geistig tätige Mitarbeiter) zeigte sich ein Unterschied hinsichtlich des ersten und dritten Faktoren („undemokratische Demokraten"). Hinsichtlich des ersten Faktoren erwiesen sich die Intellektuellen, hinsichtlich des dritten Faktoren umgekehrt die Arbeiter als demokratischer.

Der einzige spaltende Widerspruch (cleavage), über den uns die Daten informieren, verlief zwischen den Tschechen und den Slowaken. Im Resultat der einfachen Unterteilung zweiten Grades nach dem Territorium, wurde die Mehrheit der Fragen von den Tschechen demokratischer beantwortet als von den Slowaken. Bei einem Teil der Fragen sind die Antworten ausgeglichen. Bei einer genaueren Untersuchung der Faktorenanalyse kommen wir zu dem Schluß, daß hinsichtlich des ersten und des vierten Faktoren, also hinsichtlich der Faktoren „demokratische Grundprinzipien" und „Minderheitenrechte" die Haltung der Tschechen demokratischer ist, als die Haltung der Slowaken. (Hinsichtlich des ersten Faktoren um 18% und hinsichtlich des vierten Faktoren um 2%.) Bezüglich der undemokratischen Orientierung überwiegen die Slowaken hinsichtlich des ersten Faktoren um 16% und hinsichtlich des vierten Faktoren um 1%. Umgekehrt ist die Haltung der Slowaken hinsichtlich des zweiten und dritten, „Durchsetzungsweisen demokratischer Prinzipien" und „Undemokratische Demokraten" genannten Faktoren demokratischer als die Haltung der Tschechen. (Hinsichtlich des zweiten Faktoren um 9%, hinsichtlich des dritten Faktoren um 16%.) Bezüglich der nichtdemokratischen Orientierung überwiegen die Tschechen die Slowaken hinsichtlich des zweiten Faktoren um 9% und hinsichtlich des dritten Faktoren um 19%. Bei der Analyse des Inhaltes der Fragen, die die einzelnen Faktoren ausmachen, kamen wir zu dem Schluß, daß der erste Faktor bei den Tschechen, der zweite Faktor bei den Slowaken, der vierte Faktor wiederum bei den Tschechen und schließlich der dritte Faktor bei den Slowaken sich auf gewisse Art und Weise wechselseitig ersetzen in dem Sinne, daß sie unterschiedliche Akzente im Demokratieverständnis bei den Tschechen und Slowaken reflektieren. Dort, wo die Tschechen vor allem die unveräußerlichen Bürgerrechte wahrnahmen (Es ist richtig, auch nichtsozialistische Ansichten zu äußern. Es ist richtig, daß andere politische Parteien existieren, die in den Wahlen um die Macht wetteifern können. Es ist richtig, einer Gruppe von Personen die Gründung einer selbständigen Organisation oder eines Vereins zu erlauben. Es ist richtig, die Bürgerrechte unter Umständen auch mit dem Mittel des Streiks zu verteidigen.), dort war den Slowaken eher die demokratische Art und Weise ihrer Durchsetzung wichtig (Der Staat darf die Presse- und die Redefreiheit nicht einschränken. Der Staat darf nicht durch eine

amtliche Entscheidung vorschreiben, was sozialistisch zu sein hat. Es ist nicht richtig, antisozialistische Ansichten zu unterdrücken. Bürger mit einer anderen Ansicht als die der Mehrheit dürfen nicht unterdrückt werden. Man darf nicht gegen die Gegner des Demokratisierungsprozesses einschreiten.). Dieser Akzent verkörpert offensichtlich die nationale Haltung der Slowaken und ihre Interpretation der gestellten Fragen, wodurch sie sich von den Tschechen unterscheiden. Die Fragen hinsichtlich des ersten Faktoren verhielten sich gegenüber dem zweiten seitenverkehrt. Die Fragen 12, 13, 15 und 16 (erster Sättigungsfaktor) waren positiv orientiert (Es ist richtig…), die Fragen 2, 4 und 22 (zweiter Sättigungsfaktor) waren negativ orientiert (Man darf nicht…).

Die Tschechen antworteten demokratischer auf die positiven Varianten, die Slowaken auf die negativen. Die Faktorenanalyse vermochte die Tatsache zu erfassen, daß die Tschechen und Slowaken eine etwas unterschiedliche Sichtweise auf die Demokratie besaßen (und besitzen). Für die Tschechen verkörpert die Demokratie eher die Rechte, die sie mit sich bringt, für die Slowaken eher die Festlegung dessen, was in der Demokratie unzulässig ist.

PŘÍLOHA 1

TŘÍDĚNÍ PRVNÍHO STUPNĚ VÝZKUMU " POSTOJ OBČANŮ K POLITICE", KVĚTEN 1968

Část I. Odpovědi na meritorní otázky (váženo podle věku, vzdělání a území)

„Položíme Vám několik otázek. Byly vybrány takovým způsobem, že většina lidí bude pravděpodobně s některými souhlasit a s některými nesouhlasit. Odpovídejte, prosím, upřímně. Pamatujte si, že nejde o zkoušku. Neexistují správné ani špatné odpovědi. Je pouze třeba odpovědět podle svého osobního mínění."[1]

Otázka 1 „Chtěl byste, aby byly v novinách zveřejňovány zápisy z jednání vlády, Národního shromáždění a všech oficiálních jednání?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	2,9	3,8	1,3
spíše ne	1,5	1,3	2,0
některé snad	16,6	16,2	17,3
spíše ano	19,8	18,4	22,8
rozhodně ano	55,7	57,0	52,6
nemám názor, nevím	3,5	3,3	4,0

Otázka 2 „Co myslíte, kdyby se u nás projevily některé názory, které by vystupovaly proti socialistickému charakteru našeho státu, bylo by správné nebo nesprávné, aby je státní orgány umlčely?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně správné	12,1	9,2	17,8
spíše správné	11,5	11,5	11,5
záleží na tom, kdo by je hlásal	23,0	25,7	17,5
spíše nesprávné	20,7	19,0	24,1
rozhodně nesprávné	28,4	30,7	24,1
nevím, nemám názor	4,3	3,9	5,0

[1] Při zaokrouhlení četností na jedno desetinné místo se často stalo, že výsledný součet se nejvýše o tři desetiny lišil od 100,0 %. V příloze je o tento rozdíl upravena nejvyšší četnost.

Otázka 3 „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s tím, aby měl každý občan možnost veřejně se ucházet o funkci poslance národního výboru nebo Národního shromáždění, aniž by byl někým navržen?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně nesouhlasím	20,1	18,9	22,4
spíše nesouhlasím	20,3	19,5	21,8
někdy bych souhlasil, někdy nesouhlasil	13,4	13,0	14,3
spíše souhlasím	22,0	23,4	19,0
rozhodně souhlasím	18,8	20,5	15,5
nevím, nemohu se vyjádřit	5,4	4,7	7,0

Otázka 4 „Myslíte, že je správné nebo nesprávné, aby státní orgány, uznají-li to za vhodné, omezily svobodu tisku, projevu, právo shromažďovací?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně správné	6,5	5,2	9,2
spíše správné	8,0	7,7	8,7
někdy ano, někdy ne	20,8	20,3	21,9
spíše nesprávné	21,2	19,5	24,4
rozhodně nesprávné	41,1	46,4	30,3
nevím, nemám názor	2,4	0,9	5,5

Otázka 5 „Kdybyste byl požádán, abyste kandidoval do veřejné nebo jiné funkce ve Vašem městě, závodě, obci, přijal byste tuto kandidaturu?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	31,6	33,1	28,4
spíše ne	16,3	17,5	14,0
nevím, neuvažoval jsem o tom	16,9	15,3	20,0
spíše ano	19,3	19,9	18,2
rozhodně ano	13,5	12,7	15,2
jiná (vyhýbavá) odpověď, bez odpovědi	2,4	1,5	4,2

Otázka 6 „Kdybyste byl požádán, abyste kandidoval do veřejné nebo jiné funkce v okrese nebo v kraji, přijal byste tuto kandidaturu?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	42,8	44,3	39,4
spíše ne	19,8	20,3	18,7
nevím, neuvažoval jsem o tom	16,2	15,4	18,0
spíše ano	11,8	11,9	11,7
rozhodně ano	7,6	6,8	9,2
jiná (vyhýbavá) odpověď, bez odpovědi	1,8	1,3	3,0

Otázka 7 „Kdybyste byl požádán, abyste kandidoval do veřejné nebo jiné funkce v celostátním měřítku, přijal byste tuto kandidaturu?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	58,9	62,6	51,6
spíše ne	12,4	11,1	15,0
nevím, neuvažoval jsem o tom	13,8	12,5	16,5
spíše ano	7,4	7,5	7,2
rozhodně ano	5,3	4,8	6,2
jiná (vyhýbavá) odpověď, bez odpovědi	2,2	1,5	3,5

Otázka 8 „Je správné nebo nesprávné, že v současné době dochází v našem státě k oddělování funkcí tak, aby jedna osoba zastávala pouze jednu významnou funkci?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně správné	71,2	73,6	66,1
spíše správné	15,2	15,6	14,3
někdy správné, někdy nesprávné	4,7	3,8	6,5
spíše nesprávné	2,9	2,8	3,3
rozhodně nesprávné	2,0	1,4	3,3
nevím, nemohu posoudit	4,0	2,8	6,5

Otázka 9 „Považujete za správné, aby se menšina, i když je přesvědčena o správnosti svého názoru, podrobila rozhodnutí většiny a přestala se snažit o jeho prosazení?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ano	12,2	11,6	13,5
spíše ano	14,6	13,8	16,0
někdy ano, někdy ne	24,7	27,0	20,0
spíše ne	15,6	14,2	18,5
rozhodně ne	28,0	28,7	26,7
nevím, nemám názor	4,9	4,7	5,3

Otázka 10 „Chtěl byste, aby byly v novinách zveřejňovány zápisy z těch jednání orgánů KSČ, které se týkají všech občanů?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	2,2	2,8	1,0
spíše ne	0,8	1,0	0,5
některé snad	6,8	5,9	8,5
spíše ano	15,1	15,2	14,8
rozhodně ano	72,1	73,0	70,4
nemám názor, nevím	3,0	2,1	4,8

Otázka 11 „Jak si myslíte, že by mělo být určováno, co je socialistické a co nesocialistické? Formou diskuse nebo úředním rozhodnutím?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
zásadně formou diskuse	22,4	25,6	16,3
formou diskuse	42,4	42,6	41,9
formou diskuse i úředním rozhodnutím	19,7	19,4	20,3
úředním rozhodnutím	7,2	5,0	11,5
zásadně úředním rozhodnutím	1,7	1,0	3,0
nevím, nemohu posoudit	6,6	6,4	7,0

Otázka 12 „Zajímal by nás Váš názor na tuto otázku: Skupina osob, která chce prosadit a uspokojit své zájmy a potřeby, se rozhodne založit samostatnou organizaci (spolek). Co myslíte, je správné nebo nesprávné povolit jim to?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně správné	28,8	34,9	16,7
spíše správné	17,3	18,0	15,7
záleží na tom, co chtějí prosadit	39,5	37,9	43,1
spíše nesprávné	5,3	3,2	9,5
rozhodně nesprávné	4,9	3,0	8,5
nevím, nemohu posoudit	4,2	3,0	6,5

Otázka 13 „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s tím, aby v naší republice vedle KSČ (KSS) byly i jiné politické strany, které by s ní mohly soutěžit o hlasy občanů ve volbách a tím získat státní moc?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
spíše souhlasím	24,3	24,2	24,5
spíše nesouhlasím	10,0	7,8	14,3
rozhodně souhlasím	38,9	45,4	26,1
rozhodně nesouhlasím	12,0	12,3	11,3
nic by se tím nezměnilo	9,2	7,8	12,0
nevím, neumím posoudit	5,6	2,5	11,8

Otázka 14 „Domníváte se, že politika má právo zasahovat do všech oblastí společenského života?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně má	9,4	8,6	11,0
spíše má	8,2	6,5	11,5
někdy má, někdy nemá	27,0	25,5	29,9
spíše nemá	21,3	22,9	18,2
rozhodně nemá	28,8	33,2	20,2
nevím, nemohu se rozhodnout	5,3	3,3	9,2

Otázka 15 „Považujete za správné nebo nesprávné, aby bylo možné veřejně hlásat i jiné než socialistické názory?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně za správné	23,8	26,5	18,3
spíše za správné	19,3	19,1	19,8
záleží na tom, kdo by je hlásal	24,3	24,1	24,6
spíše za nesprávné	14,4	14,1	15,0
rozhodně za nesprávné	12,5	12,0	13,5
nevím, nemohu se rozhodnout	5,7	4,2	8,8

Otázka 16 „Považujete za správné nebo nesprávné, aby občané v naší republice hájili svá občanská práva třeba i stávkou?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně za nesprávné	6,1	5,3	7,8
spíše za nesprávné	11,3	10,5	13,0
někdy za správné, někdy za nesprávné	23,2	22,2	25,3
spíše za správné	25,5	25,8	24,8
rozhodně za správné	30,7	33,3	25,3
nevím, neumím posoudit	3,2	2,9	3,8

Otázka 17 „Někteří lidé dnes říkají, že by se mělo zakročit proti těm osobám, které nesouhlasí s demokratizačním procesem u nás. Souhlasíte nebo nesouhlasíte s tímto názorem?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně nesouhlasím	17,2	20,3	11,0
spíše nesouhlasím	23,1	26,2	17,0
záleží na okolnostech	30,3	28,6	33,9
spíše souhlasím	18,1	15,5	23,2
rozhodně souhlasím	6,0	4,4	9,2
nevím, nemám názor	5,3	5,0	5,7

Otázka 18 „Myslíte, že se Vás politika nějak osobně týká?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ano	29,2	34,6	18,3
spíše ano	19,5	18,3	22,0
někdy ano, někdy ne	22,5	21,4	24,6
spíše ne	18,0	16,8	20,5
rozhodně ne	6,5	4,4	10,8
nevím, nemám názor	4,3	4,5	3,8

Otázka 19 „V současné době se vyskytlo mnoho různých, mnohdy i protichůdných názorů na politické dění v našem státě. Jakého jste názoru? Je správné, aby v politice byla jedna linie závazná pro všechny nebo je správné, aby mezi sebou soupeřilo několik skupin, každá s vlastní linií?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
v každém případě jedna linie musí být závazná pro všechny	10,1	8,8	12,7
jedna linie by měla být závazná pro všechny	14,1	9,8	22,4
záleží na tom, co která linie chce	25,0	25,7	23,5
jedna linie nemusí být závazná pro všechny	16,7	16,6	16,7
v žádném případě by neměla být jedna linie závazná pro všechny	27,2	33,7	15,0
nemohu posoudit, nevím	6,9	5,4	9,7

Otázka 20 „Považujete za účelné vystoupit veřejně na schůzi proti názoru, se kterým vnitřně nesouhlasíte?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ano	46,6	48,9	42,2
spíše ano	18,7	18,5	19,0
někdy ano, někdy ne	17,8	17,5	18,5
spíše ne	10,6	10,3	11,0
rozhodně ne	3,1	2,0	5,3
nevím, nechci odpovědět	3,2	2,8	4,0

Otázka 21 „Myslíte, že je správné tvrzení: dnes se svět mění tak rychle a je tak složitý, že často lze jen s obtížemi rozhodnout, která pravidla občanského a společenského života máme považovat za správná?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	9,4	11,6	5,0
spíše ne	13,2	12,8	14,0
někdy ano, někdy ne	32,2	30,6	35,5
spíše ano	21,5	21,5	21,5
rozhodně ano	8,4	8,3	8,5
nevím, nepřemýšlel jsem o tom	15,3	15,2	15,5

Otázka 22 „Souhlasíte s názorem, který žádá, aby občané s jiným politickým názorem než je názor většiny, byli omezováni v některých svých požadavcích, např. chtějí-li založit své spolky, organizace, chtějí-li vystupovat v rozhlase apod.?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně nesouhlasím	28,3	33,9	17,0
spíše nesouhlasím	17,0	14,9	21,3
záleží na tom, jaký politický názor by to byl	30,5	27,8	35,4
spíše souhlasím	11,2	9,6	14,5
rozhodně souhlasím	8,0	8,6	7,0
nevím, nemohu se vyjádřit	5,0	5,2	4,8

Otázka 23 „Vedoucí silou při provádění demokratizace života v naší republice je KSČ. Podle Vašeho názoru byla by zaručena demokratizace důsledněji, kdyby zde kromě KSČ byly ještě jiné vlivné politické strany?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ano	31,6	39,0	16,7
spíše ano	26,0	27,2	23,6
ani ano, ani ne	8,1	6,7	11,0
spíše ne	14,7	13,0	18,2
rozhodně ne	9,2	5,5	16,5
nevím, nemohu posoudit	10,4	8,6	14,0

Otázka 24 „Domníváte se, že odměňování za vykonanou práci by mělo být závislé na společenské důležitosti práce a její kvalitě, nebo si myslíte, že za socialismu se máme míti všichni stejně dobře?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně musí odměna záviset na důležitosti a kvalitě práce	47,7	51,2	40,9
odměna má záviset na důležitosti a kvalitě práce	29,4	30,6	26,9
je třeba hledat kompromis	6,3	5,7	7,5
všichni se máme mít stejně dobře	11,1	7,4	18,5
rozhodně se všichni musejí mít stejně dobře	3,7	3,0	5,0
nevím, nemohu posoudit	1,8	2,1	1,2

Otázka 25 „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s tvrzením: dnes se věci u nás mění tak rychle a jsou tak složité, že často člověk jen s obtížemi pozná, která ze současných opatření, prohlášení a programů, může považovat za správná?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně souhlasím	11,2	12,6	8,5
spíše souhlasím	29,0	28,7	29,6
možná je to tak, možná není	27,3	28,1	25,9
spíše nesouhlasím	14,3	14,2	14,5
rozhodně nesouhlasím	5,7	5,5	6,0
nevím, nemohu se vyjádřit	12,5	10,9	15,5

Otázka 26 „Jsou u nás občané, kteří se nechtějí zapojit do veřejného života a raději se věnují soukromí a rodině. Je správné, jestliže jsou za to společností odsuzováni?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	48,2	52,3	39,6
spíše ne	18,9	18,4	20,0
někdy ano, někdy ne	15,0	13,9	17,2
spíše ano	7,6	6,2	10,5
rozhodně ano	7,9	6,9	10,0
nevím, nemohu se rozhodnout	2,4	2,3	2,7

Otázka 27 „Vystupujete mezi lidmi s vlastním názorem, pokud jste si jej vytvořil, nebo jen posloucháte řečníky s diskutující?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
zásadně jen poslouchám	8,0	6,8	10,5
většinou poslouchám	29,6	29,3	30,1
někdy vystupuji, někdy poslouchám	31,5	32,2	30,3
většinou vystoupím s vlastním názorem	17,2	17,1	17,3
zásadně vystoupím s vlastním názorem	12,1	12,8	10,5
nerad bych odpověděl	1,6	1,8	1,3

Otázka 28 „Současná politika v našem státě byla a je podrobována hluboké kritice veřejnosti. Považujete za správné nebo nesprávné, aby každá skupina občanů měla stejné možnosti své názory a zájmy prosazovat do praktického života?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně to považuji za správné	36,3	40,6	28,2
spíše to považuji za správné	29,3	28,7	30,5
někdy je to správné, někdy nesprávné	20,3	19,1	22,4
spíše to považuji za nesprávné	5,9	4,8	8,0
rozhodně to považuji za nesprávné	3,7	2,6	5,7
nevím, nemohu posoudit	4,5	4,2	5,2

Otázka 29 „Domníváte se, že i jiní lidé budou na otázky, které Vám byly položeny, odpovídat pravdivě?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
rozhodně ne	2,8	3,3	1,7
spíše ne	6,8	7,6	5,2
někteří ano, jiní ne	37,5	39,4	34,0
spíše ano	27,3	25,7	30,4
rozhodně ano	17,9	16,2	21,2
nevím, nedovedu posoudit	7,7	7,8	7,5

Otázka 30 „Domníváte se, že lidé budou na otázky, které Vám byly položeny, odpovídat bez obav nebo s obavami?"

	v %	Čechy (v %)	Slovensko (v %)
s obavami	4,7	4,7	4,8
spíše s obavami	9,6	10,5	8,0
někteří s obavami, jiní bez obav	32,4	31,3	34,1
spíše bez obav	22,0	21,7	22,8
bez obav	29,1	30,4	26,5
nevím	2,2	1,4	3,8

Část II. Odpovědi na identifikační otázky

Otázka 31 „Jak velká je obec, v níž bydlíte?"

	počet	v %	váženo (v %)
100 000 a více	123	10,3	11,6
20 000 až 99 999	135	11,3	12,1
5 000 až 19 999	229	19,1	20,1
2 000 až 4 999	174	14,6	13,5
1 000 až 1 999	219	18,3	17,3
500 až 999	162	13,6	11,8
do 499	143	12,0	13,1
neodpověděl	9	0,8	0,5

Otázka 32 „Kolik je Vám let?"

	počet	v %	váženo (v %)
18 - 24 let	203	17,0	13,2
25 - 29 let	101	8,5	10,2
30 - 34 let	119	10,0	8,5
35 - 39 let	133	11,1	8,9
40 - 44 let	153	12,8	11,6
45 - 49 let	101	8,5	8,3
50 - 54 let	71	5,9	4,0
55 - 59 let	196	16,4	10,6
60 let a více	117	9,8	24,7

Otázka 33 „Jaké máte nejvyšší ukončené vzdělání?"

	počet	v %	váženo (v %)
vysokoškolské	57	4,8	3,8
vyšší odborné nebo střední všeobecné	221	18,5	9,7
nižší odborné	140	11,7	5,3
vyučen a ukončené základní	319	26,7	38,5
ukončené základní a nevyučen nebo vyučen a neukončené základní	371	31,1	41,8
neukončené základní	82	6,9	0,4
neodpověděl	4	0,3	0,5

Otázka 34 „Jaké je Vaše nynější zaměstnání?" (Kódováno v ÚVVM podle podrobného zápisu odpovědí.)

Složitost zaměstnání:

	počet	v %	váženo (v %)
velmi složitá, tvůrčí práce	17	1,4	1,0
složitá různorodá práce, rámcové cíle	99	8,3	4,7
složitější různorodá práce, přesné cíle	176	14,7	10,7
jednoduchá, různorodá práce	257	21,5	21,0
jednoduchá opakující se práce	333	28,0	29,9
nejjednodušší opakující se práce	311	26,0	32,5
neodpověděl	1	0,1	0,2

Skupiny zaměstnání:

	počet	v %	váženo (v %)
kvalifikovaný dělník	316	26,5	26,3
nekvalifikovaný dělník	220	18,4	18,7
pracovník v zemědělství	191	16,0	15,7
administrativní pracovník	78	6,5	4,8
inženýrsko-technický pracovník	86	7,2	4,8
duševní pracovník	94	7,9	4,4
pracovník ve službách	70	5,9	6,3
důchodce	85	7,1	14,6
žena v domácnosti	50	4,2	4,1
neodpověděl	4	0,3	0,3

Otázka 35 „Kolik má organizace (podnik, závod, ústav, instituce, úřad), v níž pracujete, zaměstnanců?"

	počet	v %	váženo (v %)
5 001 a více	76	6,4	6,4
2 501 - 5 000	98	8,2	7,8
1 001 - 2 500	151	12,6	11,7
501 - 1 000	124	10,4	10,1
101 - 500	329	27,5	28,5
do 100	261	21,9	17,8
neodpověděl	155	13,0	17,7

Otázka 36 „Jste vedoucím nebo zástupcem vedoucího organizace, v níž pracujete nebo vedoucím její významné složky - např. většího provozu, ústavu nebo organizačně vyčleněné součásti apod.?"

Otázka 37 „Jestliže ne, máte alespoň jednoho podřízeného?"

(Kódováno v ÚVVM podle odpovědí na otázky 36 a 37.)

	počet	v %	váženo (v %)
vedoucí	103	8,6	6,5
dílčí vedoucí	173	14,5	12,1
podřízený	774	64,8	64,2
neodpověděl	144	12,1	17,2

Otázka 38 „Jste členem KSČ (KSS)?"

	počet	v %	váženo (v %)
ano	305	25,5	25,3
ne	884	74,1	74,1
neodpověděl	5	0,4	0,6

Otázka 39 „Jste členem voleného orgánu KSČ nebo jeho stálé komise?"

	počet	v %	váženo (v %)
v celostátním nebo ústředním měřítku	0	0,0	0,0
v krajském nebo oborovém měřítku	3	0,3	0,2
v okresním nebo podnikovém měřítku	14	1,2	0,6
v místě nebo na pracovišti (závodě)	99	8,3	6,1
vůbec ne	1078	90,2	93,1

Otázka 40 „Jste členem voleného státního orgánu nebo jeho stálé komise (NV, soudu, NS, SNR apod.)?"

	počet	v %	váženo (v %)
v celostátním měřítku	0	0,0	0,0
v krajském měřítku	3	0,3	0,4
v okresním měřítku	18	1,5	0,9
v místě	90	7,5	6,3
vůbec ne	1082	90,6	92,4
neodpověděl	1	0,1	0,0

Otázka 41 „Jste členem voleného orgánu nebo jeho stálé komise ROH, ČSM nebo jiných politických stran?"

	počet	v %	váženo (v %)
v celostátním nebo ústředním měřítku	2	0,2	0,0
v krajském nebo oborovém měřítku	6	0,5	0,4
v okresním nebo podnikovém měřítku	33	2,8	1,8
v místě nebo na pracovišti (závodě)	260	21,8	19,1
vůbec ne	893	74,7	78,7

Otázka 42 „Kolik funkcí (dobrovolných či volených) ve Vaší organizaci (na závodě) nebo bezprostředně souvisejících s Vaší pracovní činností celkově zastáváte?"

	počet	v %	váženo (v %)
5 a více	8	0,7	0,4
2 - 4	132	11,1	8,2
1	229	19,2	18,6
0	822	68,7	72,6
neodpověděl	3	0,3	0,2

Otázka 43 „Jaké zaměstnání měl Váš otec v době, kdy jste začal samostatně vydělávat?"

	počet	v %	váženo (v %)
zemřel	62	5,2	5,8
kvalifikovaný dělník	250	20,9	18,4
nekvalifikovaný dělník	253	21,2	22,5
pracovník v zemědělství	375	31,3	31,1
administrativní pracovník	52	4,4	4,3
inženýrsko-technický pracovník	35	2,9	2,9
duševní pracovník	27	2,3	2,0
pracovník ve službách	100	8,4	8,4
důchodce	37	3,1	3,7
žena v domácnosti	3	0,3	0,9

Otázka 44 „Jakou nejvyšší funkci vůbec jste zastával ve Vašem zaměstnání?"

	počet	v %	váženo (v %)
vzestupná	67	5,6	4,7
stejná	163	13,7	10,3
sestupná	137	11,5	12,8
bez funkce	827	69,2	72,2

Otázka 45 „Jakou nejvyšší dobrovolnou funkci (např. v politické straně, v jiných organizacích) jste v životě zastával?"

	počet	v %	váženo (v %)
vzestupná	135	11,3	10,0
stejná	253	21,2	20,1
sestupná	103	8,6	11,0
bez funkce	703	58,9	58,9

Otázka 46 „Dojíždíte do zaměstnání mimo obec, ve které bydlíte?"

	počet	v %	váženo (v %)
ano	418	35,0	30,8
ne	771	64,6	68,2
neodpověděl	5	0,4	1,0

Otázka 47 „Do které příjmové kategorie (v Kčs) byste zařadil vlastní peněžní i naturální příjem (případně důchod)? Berte v úvahu čistý příjem (případně výši důchodu) za měsíc, kterého jste v r. 1967 průměrně dosahoval, tj. včetně prémií, přídavků na děti, vedlejších příjmů jakéhokoli druhu, honorářů, naturálních příjmů z družstva či ze záhumenku, převedených odhadem na peněžitou sumu apod."

	počet	v %	váženo (v %)
přes 2 500	58	4,9	3,4
2 001 - 2 500	80	6,7	5,2
1 751 - 2 000	113	9,5	8,1
1 501 - 1 750	140	11,7	11,9
1 251 - 1 500	183	15,3	14,1
do 1 250	577	48,3	54,0
neodpověděl	43	3,6	3,3

Otázka 48 „Odhadněte, prosím, čistý měsíční peněžní i naturální příjem Vaší rodiny v Kčs, připadající na hlavu. (Jde o souhrnný čistý příjem všech členů rodiny, dělený počtem rodinných příslušníků, popř. vyživovaných příslušníků domácnosti.)"

	počet	v %	váženo (v %)
přes 1 100	141	11,8	12,6
1 001 - 1 100	52	4,4	4,4
901 - 1 000	92	7,7	6,9
801 - 900	137	11,5	11,4
701 - 800	181	15,2	15,7
do 700	589	49,2	48,7
neodpověděl	2	0,2	0,3

Otázka 49 „Které z těchto předmětů vlastníte Vy nebo Vaše rodina v současné době, případně které z těchto předmětů pravidelně používáte ve své domácnosti nebo při rekreaci?"

	počet „ano"	v % „ano"	váženo (v %) „ano"
lednička	725	60,7	59,6
pračka	1004	84,1	83,8
ždímačka	676	56,6	59,6
kuchyňský mixér	374	31,3	30,8
auto	146	12,2	12,5

Otázka 50 Pohlaví dotázaného.

	počet	v %	váženo (v %)
muž	585	49,0	51,1
žena	609	51,0	48,9

Otázka 51 Byt dotázaného. (Tazatel zařadil byt na základě vlastního zjištění.)

	počet	v %	váženo (v %)
vlastní vila, prostorný rodinný domek nebo komfortně vybavený byt první kategorie s ústředním topením a úplným příslušenstvím	250	20,9	18,9
prostorný vybavený byt nebo rodinný domek s úplným příslušenstvím (voda a elektřina) bez ústředního topení	435	36,4	39,7
byt se zavedenou elektřinou, se základním příslušenstvím v bytě (WC), bez koupelny	165	13,8	15,7
byt s vodou a WC mimo vlastní byt	199	16,7	15,2
byt bez příslušenství, bez zavedené vody, hygienicky závadný	106	8,9	7,9
nouzové ubytování, podnájem, svobodárna, hromadná ubytovna, bydlení v maringotce, chatě apod.	36	3,0	2,4
neodpověděl	3	0,3	0,2

Otázka 52 Obec, v níž dotázaný bydlí, patří do kraje:

	počet	v %	váženo (v %)
hlavní město Praha	51	4,3	4,9
středočeský	53	4,4	7,1
jihočeský	38	3,2	3,3
západočeský	18	1,5	2,4
severočeský	81	6,8	8,3
východočeský	31	2,6	3,8
jihomoravský	190	15,9	21,8
severomoravský	141	11,8	14,8
České kraje celkem	603	50,5	66,5
západoslovenský	270	22,6	15,2
středoslovenský	249	20,9	14,9
východoslovenský	72	6,0	3,5
Slovenské kraje celkem	591	49,5	33,5

Otázka 53 Sociální skupina dotázaného.

	počet	v %	váženo (v %)
dělník	627	52,5	59,8
jiný zaměstnanec	344	28,8	20,7
družstevní rolník	178	14,9	15,4
jiný družstevní výrobce	12	1,0	0,6
jednotně hospodařící rolník	11	0,9	1,1
soukromý řemeslník, živnostník	8	0,7	1,3
příslušník svobodného povolání	9	0,8	0,9
neodpověděl	5	0,4	0,2

Otázka 54 Otázka pro tazatele: Domníváte se, že dotázaný odpovídal na otázky, které jste mu položil, s obavami nebo bez obav?

	počet	v %	váženo (v %)
s obavami	34	2,8	2,3
spíše s obavami	120	10,1	11,0
nemohu posoudit, neprojevil se	62	5,2	5,8
spíše bez obav	274	31,3	29,1
bez obav	599	50,2	51,5
neodpověděl	5	0,4	0,3

Otázka 55 Otázka pro tazatele: Domníváte se, že dotázaný odpovídal na otázky, které jste mu položil, pravdivě?

	počet	v %	váženo (v %)
rozhodně ne	2	0,2	0,2
spíše ne	43	3,6	4,4
nemohu posoudit, neprojevil se	54	4,5	4,5
spíše ano	500	41,9	41,0
rozhodně ano	587	49,1	49,3
neodpověděl	8	0,7	0,6

Část III. Četnosti odpovědí na meritorní otázky - neváženo

s	+ +	+	?	-	- -	nevím	žádná odpověď	celkem
1.	664	250	200	18	25	37	-*	1194
2.	352	247	264	142	140	49	-*	1194
3.	227	258	174	235	241	59	-*	1194
4.	485	248	258	88	82	33	-*	1194
5.	176	231	-*	202	306	247	32	1194
6.	99	157	-*	237	446	225	30	1194
7.	67	93	-*	174	621	209	30	1194
8.	813	190	66	36	34	55	-*	1194
9.	350	187	284	154	165	54	-*	1194
10.	865	167	95	11	21	35	-*	1194
11.	255	506	237	92	28	76	-*	1194
12.	292	193	517	71	70	51	-*	1194
13.	435	300	115	128	131	85	-*	1194
14.	321	246	360	98	111	58	-*	1194
15.	273	245	301	159	145	71	-*	1194
16.	363	321	269	121	78	42	-*	1194
17.	179	292	375	210	82	56	-*	1194
18.	349	250	274	196	78	47	-*	1194
19.	286	210	301	193	129	75	-*	1194
20.	542	232	221	116	48	35	-*	1194
21.	133	169	377	261	95	159	-*	1194
22.	327	213	377	144	78	55	-*	1194
23.	346	315	104	164	123	142	-*	1194
24.	589	327	72	144	49	13	-*	1194
25.	78	186	316	354	122	138	-*	1194
26.	583	228	190	82	88	23	-*	1194
27.	154	224	389	317	89	-*	21	1194
28.	418	353	252	77	40	54	-*	1194
29.	223	350	442	69	30	80	-*	1194
30.	334	254	388	116	59	43	-*	1194

* varianta odpovědi nebyla

+ + rozhodně demokratická, angažovaná odpověď (nesouhlas s: svět se mění tak rychle...)

+ spíše demokratická, angažovaná odpověď (nesouhlas s: svět se mění tak rychle...)

? někdy ano, někdy ne; záleží na...; podle okolností; to i to

- spíše nedemokratická, neangažovaná odpověď (souhlas s: svět se mění tak rychle...)

- - rozhodně nedemokratická, neangažovaná odpověď (souhlas s: svět se mění tak rychle...)

PŘÍLOHA 2

PŮVODNÍ LITERATURA POUŽITÁ PŘI ZPRACOVÁNÍ PROJEKTU V ROCE 1968

Adorno, T.W., et.al.: The Authoritarian Personality, 1950

Bailey, S.M.: Research Frontiers in Politics and Government, Washington 1955

Bartlett, M.S.: Essays on probability and Statistics, 1962

Bendix, R.; Lipset, S.M.: Class, Status and Power, 1963

Benn, S.I.; Peters, R.S.: Social Principles and the Democratic State, London 1959

Berger, M.; Abel, T; Page Ch.H.: Freedom and Control in Modern Society, New York 1954

Cattell, R.B.: The scientific Analysis of Personality, 1965

Crowell, T.Y.: Politics, Parties, and Pressure Groups, New York 1952

Disman, M.: Terénní sběr informací, 1964

Eysenck, H.L.: Sense and Nonsense in Psychology, 1956

Eysenck, H.L.: The Psychology of Politics, 1954

Gehlen, A.; Schelsky, H.: Soziologie, 1955

Gould, J.; Kolb, W.L: A Dictionary of Social Sciences, 1964

Hofstätter, P.R.: Linführung in die Socialpsychologie, 1963

Homans, G.C.: Social Behaviour, 1961

Horten, B.P.; Hunt, Ch.I.: Sociology, 1964

Hyman, H.: Political Socialization Glencee, 1959

Jahoda, M.; Warren, N.: Attitudes, 1966

Krech, D.; Crutchfield, R.S.; Ballachey, E.L.: Individual in Society, 1962

Lane, R.E.; Sears, D.O.: Public Opinion, 1964

Lindzey, G.: Handbook of Social Psychology I, II, 1954

Linton, R.: The Cultural Background and Personality, 1947

Loewenstein, K: Political Power and the Governmental Process, Chicago 1957

Lundberg, G.A.; Sehrag, C.C.; Larson, O.N.: Sociology, New York, 1958

Mac Ivor, R.M: The Web of Government, New York 1948

Maslow, A.H.: Motivation and Personality, 1954

Merrian, Ch. E.: A Study of Power, Illinois 1950

Moili R., Rohracher H.: Učebnice experimentální psychologie, 1967

Myrdal, G.: Value in Social Theory, New York 1958

Naess, A.: Democracy, Ideology and Objectivity, Oxford 1956

Neumann, S.: Modern Political parties, 1956

Newcomb, Th.M.: Social Psychology, 1950

Newmann, K.J.: Zerstërung und Selbstzerstërung der Demokratie, Köln-berlin 1965

Sanford, F.H: Authoritarianism and Leadership, 1950

Simon, H.R.: Philosophy of Democratic Government, 1961

Smith, T.V.: Power and Conscience in a Study of Power; Sociální psychologie, 1965

Solomon, H.: Mathematical Thinking in the Measurement of Behaviour, 1960

Talmon, J.L.: The Origin of Totalitarian Democracy, Prager, 1965

Tyler, L.S.: Tests and Measurements Foundations of Modern Psychology Series, 1964